

De Universele Verklaring van de Rechten
van de Mens en de historicus

**DE UNIVERSELE VERKLARING
VAN DE RECHTEN VAN DE MENS
EN DE HISTORICUS**

Antoon De Baets

ISBN 978 90 8555 097 6
NUR 820

© Antoon De Baets / Pallas Publications – Amsterdam University Press, 2015

All rights reserved. Without limiting the rights under copyright reserved above, no part of this book may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise) without the written permission of both the copyright owner and the author of the book.

INHOUD

Woord vooraf	7
Verantwoording	7
Dankwoord	8
Afkortingen	9
De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de historicus	II
Inleiding	II
(i) De visie van de UVRM op de geschiedenis	12
I. De UVRM en de historici	16
(ii) De rechten van historici	16
(iii) Een recht op stilzwijgen	18
(iv) Beperkingen van de rechten van historici	21
(v) De plichten van historici	25
(vi) Geen herinneringsplicht	27
(vii) Beperkingen van de plichten van historici	28
II. De UVRM en de door historici bestudeerde personen	32
(viii) Menselijke en postume waardigheid	32
(ix) Historisch onrecht van kort geleden	34
(x) Historisch onrecht van lang geleden	37
III. Kritiek	40
Conclusies	44
Bijlage (i): Relevante UVRM-passages	47
Bijlage (ii): Geschiedenisgerelateerde begrippen in de UVRM	50
Selectieve bibliografie	52
Summary	57
De auteur	58

WOORD VOORAF

Wellicht bestaat er geen tekst met een grotere invloed op ons leven dan de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) uit 1948. Het is daarom vreemd dat historici er over het algemeen weinig aandacht aan hebben geschonken. In dit essay betoog ik dat de potentiële invloed van de UVRM op de historicus diepgaand is. Eerst vraag ik mij af of de UVRM een visie op de geschiedenis bevat. Daarna bespreek ik de gevolgen die de UVRM heeft voor de rechten en plichten van historici en leg ik uit hoe zij aankijkt tegen de personen die door historici worden bestudeerd. Ik toon aan dat de UVRM de directe bron is voor vijf belangrijke rechten van historici: het recht op vrije meningsuiting en informatie, het recht te vergaderen en verenigingen op te richten, het auteursrecht, het recht op academische vrijheid en het recht op stilzwijgen. Zij is ook een indirecte bron voor drie plichten: de plichten om wetenschappelijke kennis over het verleden te leveren, die te verspreiden en erover te onderwijzen. Daarnaast bespreek ik de grenzen van deze rechten en plichten en hun onderlinge spanningen. De UVRM heeft ook invloed op de personen die door historici worden bestudeerd. Ik beweer dat de UVRM van toepassing is op de levenden maar niet op de doden, en dat zij bijgevolg vooral geschikt is als kompas om recent historisch onrecht te bijhouden en niet het historisch onrecht van lang geleden. Hoewel de UVRM niets zegt over de kerntaak van historici om de historische waarheid te zoeken, biedt zij toch stevig houvast voor het nieuwe en onverjaarbare recht op de waarheid. Als de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens een ‘Magna Carta van alle mensen overal’ is (Eleanor Roosevelt), dan zeker van alle historici.

Verantwoording

Dit essay verschijnt voor het eerst in het Nederlands. Het is gebaseerd op eerdere Engels- en Portugeestalige versies. De tekst is substantieel herwerkt. De Engelse versie werd gepubliceerd als ‘The Impact of the Universal Declaration of Human Rights on the Study of History’, *History and Theory*, 48 nr. 1 (februari 2009), 20-43; de Portugese versie als

‘O impacto da *Declaração Universal dos Direitos Humanos* no estudo da História’, *História da Historiografia* (Brazilië), nr. 5 (september 2010), 86-114. Van zowel de Engelse als de Portugese tekst bestaan vrij beschikbare webversies. Vroege versies van dit essay werden gepresenteerd op een panel van de European Social Sciences History Conference (Lissabon, 28 februari 2008) en op een lezing voor het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (Brussel, 10 december 2008). Complete teksten van de meeste in dit essay vermelde mensenrechteninstrumenten zijn te vinden op de website van het Network of Concerned Historians (concernedhistorians.org/content/to.html). Alle website-adressen werden voor het laatst gecontroleerd op 1 maart 2015.

Dankwoord

Ik dank allen die commentaar gaven op de lezingen en colleges waarin eerdere versies van dit essay werden besproken, in het bijzonder Richard Vann en Jan Blaauw. Daarnaast ben ik Johnny Roberto Rosa uit Curitiba erkentelijk voor de Portugese vertaling van een eerdere versie van deze tekst. Het essay vormde de basis voor mijn openbare les vandaag als bijzonder hoogleraar Geschiedenis, ethiek en mensenrechten aan de Rijksuniversiteit Groningen. Deze leerstoel werd ingesteld op 17 april 2014 namens de Vereniging EUROCLIO (European Association of History Educators). Opgericht in 1992, bereikt EUROCLIO thans meer dan 25.000 geschiedenisleraren in vijftig landen in Europa en daarbuiten; zij heeft als speerpunt ‘responsible history education’ en werkt aan het bevorderen van vrede en democratie. Ik wil allen die betrokken waren bij het instellen van de leerstoel van harte danken: in de eerste plaats Joke van der Leeuw-Roord, Jonathan Even-Zohar en Hans Blom namens EUROCLIO, en Doeko Bosscher, Gerry Wakker en het College van Bestuur namens de Rijksuniversiteit Groningen; daarnaast alle collega’s, vrienden en familieleden – met te velen om op te noemen – die het initiatief gulhartig hebben gesteund in de beste der tradities.

Antoon De Baets
Groningen, 24 maart 2015

Afkortingen

CESCR	VN-Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten
CRM	VN-Comité voor de Rechten van de Mens
IVBPR	Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten
IVESCR	Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten
UVRM	Universele Verklaring van de Rechten van de Mens
VN	Verenigde Naties

DE UNIVERSELE VERKLARING VAN DE RECHTEN VAN DE MENS EN DE HISTORICUS

Science sans conscience n'est que ruine de l'âme.
(Wetenschap zonder geweten is slechts verderf van de ziel.)

— François Rabelais
Pantagruel (oorspronkelijk 1532; Parijs 1997), 110.

Man's capacity for justice makes democracy possible,
but man's inclination to injustice makes democracy necessary.
(Het menselijk vermogen tot rechtvaardigheid maakt democratie mogelijk,
maar de menselijke neiging tot onrecht maakt democratie noodzakelijk.)

— Reinhold Niebuhr
*The Children of Light and the Children of Darkness:
A Vindication of Democracy and a Critique of Its Traditional Defense*
(oorspronkelijk 1944; Chicago 2011), xxxii.

Inleiding

Op 10 december 1948 namen de Verenigde Naties (VN) de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) aan. Hoewel de UVRM geen bindende juridische kracht heeft, is zij de belangrijkste thans bestaande verklaring over ethiek en recht. Haar gezag is onovertroffen. Veel juristen zijn zelfs van mening dat zij de status van internationaal gewoonterecht heeft verworven. Het gaat, op de bijbel na, om 's werelds meest vertaalde document, momenteel beschikbaar in 440 talen. Twee bindende verdragen – het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR) en het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (IVESCR) – zijn eruit afgeleid. Beide werden aangenomen in 1966. Samen vormen deze drie teksten

het Internationaal Statuut van de Rechten van de Mens. Dit statuut is het voorlopige hoogtepunt van drie eeuwen denken over de mensenrechten en van meer dan twee millennia denken over natuurrecht. Op zijn beurt inspireerde het tientallen andere verdragen. Alle internationale gerechtshoven en alle grondwetten hanteren de mensenrechten als een sleutelbegrip. Er is wellicht geen tekst met een grotere invloed op onze levens dan de UVRM.

Hoewel de meeste historici afkerig zijn van gepraat over ‘grote principes’, is het toch vreemd dat zij zo weinig aandacht hebben besteed aan de UVRM. Ik zal hier betogen dat het gepaster zou zijn als zij dat wel doen, omdat de potentiële invloed van de UVRM op het onderzoek naar en het onderwijs in de geschiedenis diepgaand is, of we historici nu bekijken als individuele experts of als leden van een bredere wetenschappelijke gemeenschap. Nadat ik mij afvraag of de UVRM een visie op de geschiedenis bevat (i), zal ik de gevolgen van de UVRM voor de rechten (ii-iv) en plichten (v-vii) van historici onderzoeken en uitleggen hoe zij kijkt naar de personen die door historici bestudeerd worden (viii-x). Ten slotte zal ik aantonen waar kritiek mogelijk is.

(i) De visie van de UVRM op de geschiedenis

Hoewel de UVRM allereerst een principeverklaring is, gericht op een betere wereld in de toekomst, loont het, gelet op haar belang, toch de moeite zich af te vragen of er een visie op de geschiedenis in te vinden is. Door haar beknoptheid – nog geen 2.000 woorden – is het niet vanzelfsprekend dat de UVRM een visie op de geschiedenis bevat. Wie deze zoekt moet zich verdiepen in de preambule, want die verheldert de motieven die tot de UVRM hebben geleid.¹ En inderdaad, de tweede en derde van de zeven overwegingen waaruit de preambule bestaat, wijden enkele lijnen aan het verleden. De tweede overweging bevat een *memento*: ‘Overwegende, dat terzijdestelling van en minachting voor de rechten van de mens geleid hebben tot barbaarse handelingen, die het geweten van de mensheid geweld hebben aangedaan ...’ Hier worden de mensenrechtenschendingen die in het verleden werden begaan, ver-

¹ Volgens art. 31.2 van het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht (1969) maakt de preambule integraal deel uit van de interpretatie van een verdrag.

oordeeld in algemene termen. Nu kende de UVRM niet minder dan zes conceptversies vóór de zevende en definitieve versie werd aangenomen.² De vijfde conceptversie, van juni 1948, bevatte in de preambule nog een bijkomende verwijzing naar de Tweede Wereldoorlog, maar die werd uit de eindversie geschrapt om zo veel mogelijk gedateerde aspecten te vermijden. De UVRM verwijst met andere woorden zo tijdloos en ongedateerd mogelijk naar het verleden. Wel blijkt uit de verslagen van de voorbereidende werkzaamheden dat de morele verontwaardiging over de mensenrechtenschendingen van de Tweede Wereldoorlog, en over de volkerenmoord op de Joden en andere slachtoffergroepen in het bijzonder, onophoudelijk door de gedachten van de opstellers van de UVRM spookte en de werkelijke katalysator voor de tekst vormde.³

Het is interessant vast te stellen dat andere belangrijke mensenrechtendocumenten een gelijkaardig memento bevatten. Net als de UVRM bevat het Verdrag inzake de Voorkoming en de Bestrafing van Genocide – aangenomen door de Algemene Vergadering van de VN op 9 december 1948, één dag eerder dan de UVRM – een dergelijke passage: ‘Erkennende, dat te allen tijde genocide de mensheid grote verliezen heeft toegebracht ...’ En net als bij de UVRM is ook hier om soortgelijke redenen uit een vorige conceptversie van mei 1948 een zin geschrapt waarin stond dat de wereld ‘diep geschokt was geweest door de vele recente gevallen van genocide’ [mijn cursivering, adb] en waarin werd verwezen naar het Neurenbergtribunaal.⁴

Toch is deze lijn niet consequent volgehouden. In tegenstelling tot de UVRM en het genocideverdrag verwijzen de historische overwegingen in de preambules van het Handvest van de Verenigde Naties en het Sta-

2 Alle opgenomen in Mary Ann Glendon, *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights* (New York: Random House, 2002), 271-314.

3 Albert Verdoodt, *Naissance et signification de la Déclaration universelle des droits de l'homme* (Leuven: Warny, 1964), 303, 306, 311-312; Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origin, Drafting, and Intent* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999), xiv, 12-20, 36-91, 299-300, 329-336; Martti Koskenniemi, ‘The Preamble of the Universal Declaration of Human Rights’, in Gudmundur Alfredsson en Asbjørn Eide, red., *The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement* (Den Haag, etc.: Martinus Nijhoff, 1999), 32-33.

4 Nehemiah Robinson, *The Genocide Convention: A Commentary* (New York: World Jewish Congress, 1960), 132. Zie ook ‘Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: The Secretariat and Ad Hoc Committee Drafts’ (preventgenocide.org/law/convention/drafts).

tuit van het Internationaal Strafhof wél naar de twintigste eeuw. Daar speelde de zorg om gedateerd te lijken dus kennelijk geen rol. De preambule van het Handvest uit juni 1945 begint als volgt: ‘Wij, de volken van de Verenigde Naties, vastbesloten komende geslachten te behoeden voor de gesel van de oorlog, die tweemaal in ons leven onnoemelijk leed over de mensheid heeft gebracht ...’, terwijl de preambule van het Statuut uit juli 1998 vermeldt: ‘Zich bewust van het feit dat alle volken verenigd zijn ... en hun culturen zijn samengebracht in een gemeenschappelijk erfgoed ... ; indachtig het feit dat in de loop van deze eeuw miljoenen kinderen, vrouwen en mannen het slachtoffer zijn geweest van onvoorstelbare wreedheden die het geweten van de mensheid hevig schokken ...’⁵

Ook de derde overweging van de preambule van de UVRM bevat enkele historische echo’s. Deze overweging veroordeelt in stevige taal de dictatuur als systeem en staat, als alle andere middelen uitgeput zijn, zelfs het recht van opstand tegen tirannie en onderdrukking toe (‘opdat de mens niet gedwongen worde om in laatste instantie zijn toevlucht te nemen tot opstand tegen tirannie en onderdrukking’). Bovendien neemt de UVRM in art. 21, bij wijze van bijkomende verwerping van de dictatuur, een voorzichtige theorie van politieke democratie aan (‘De wil van het volk zal de grondslag zijn van het gezag van de Regering’) en gebruikt zij de term ‘democratische gemeenschap’ expliciet in art. 29.⁶ In de opeenvolgende conceptversies van de UVRM werd de oproep om in opstand te komen tegen tirannie eerst in de lijst van de rechten zelf opgenomen, maar later, en na veel discussie, in de preambule ondergebracht: sommigen vreesden dat de formule, als ze te prominent in de verklaring figureerde, misbruikt zou worden voor gezagsondermijnende doeleinden en ophitsing tot anarchie. Hoe dan ook was de frase een krachtige echo van de ideeën van veel vroegmoderne filosofen, van de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring van 1776 en van de Franse

5 Zie voor het Handvest van de Verenigde Naties, Bruno Simma, red., *The Charter of the United Nations: A Commentary* (Oxford: Oxford University Press, 2002), volume 1, 34-35; zie voor het Statuut van Rome, Otto Triffterer, red., *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court* (Baden-Baden: Nomos, 1999), 8-9. De oorspronkelijke formulering ‘gemeenschappelijke geschiedenis’ werd gewijzigd in ‘gemeenschappelijk erfgoed’.

6 Een expliciete verwijzing naar het principe van de democratie in de preambule van het Handvest van de VN werd verworpen. In art. 29 van de UVRM verving de term ‘democratische gemeenschap’ uiteindelijk de formule ‘democratische staat’. Het IVBPR en het IVESCR gebruiken de uitdrukking ‘democratische gemeenschap’ elk driemaal.

Verklaring van de rechten van de mens en de burger uit 1789. Deze historische verklaringen zagen het recht van opstand als het belangrijkste principe in het contract tussen de machthebber en diens onderdanen.⁷

Merkwaardig genoeg lieten het IVBPR en het IVESCR van 1966 de twee historische overwegingen van de preambule van de UVRM weg. Waarom dat het geval was voor de tweede overweging (over de barbaarse handelingen uit het verleden), is niet meteen duidelijk (de formule werd immers hergebruikt in 1998). De derde overweging (over het recht van opstand) werd geschrapt en vervangen door twee veel minder radicale waarborgen. De eerste waarborg, het recht op een effectief rechtsmiddel (art. 8 van de UVRM), kwam terecht in art. 2.3 van het IVBPR.⁸ De tweede waarborg was geheel nieuw: het Eerste facultatief protocol behorend bij het IVBPR voorziet sinds 1977 in het recht van burgers om klachten tegen hun staat in te dienen bij het VN-Comité voor de Rechten van de Mens. Dat petitieright heeft sindsdien geleid tot meer dan 2.300 klachten. Deze klachten doen sterk denken aan de cahiers de doléance, de klachtenboeken die in 1789 werden opgesteld vóór de Franse Revolutie uitbrak. Kortom, het IVBPR en het IVESCR zijn gematigder en praktischer van toonzetting dan hun bron, de UVRM. Uit deze discussie concludeer ik dat de UVRM een beknopte en abstracte kijk op de geschiedenis bevat die geschrapt werd in de latere verdragen maar weer opdook in andere sleutelteksten.⁹

7 Kant verwierp het recht van opstand: Immanuel Kant, *Naar de eeuwige vrede: een filosofisch ontwerp* (oorspronkelijk 1795; Amsterdam: Boom, 2004), 106-107.

8 Hoewel het recht op petitie in vergelijking tot het recht van opstand een veel gematigder instrument is, werd het na veel discussie uit de UVRM geschrapt – om later weer op te duiken als het Eerste facultatieve protocol bij het IVBPR.

9 Waarschijnlijk speelde de Koude Oorlog een rol in de beslissing om de historische overwegingen uit het IVBPR en het IVESCR te weren. De UVRM werd opgesteld in 1947-1948 en toen had de Koude Oorlog nog niet zijn climax bereikt. Terwijl de discussies over het recht van opstand plaatsvonden, stelden de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk zich gereserveerd op. De Sovjet-Unie steunde het idee na enig aarzelen omdat zij een parallel zag tussen de Franse en de Russische Revolutie. Toen de historische overwegingen van de UVRM uiteindelijk op 10 december 1948 ter stemming werden voorgelegd, werden zij unaniem aangenomen. In tegenstelling hiermee vond het opstellen van het IVBPR en het IVESCR plaats in 1949-1966. De gemeenschappelijke preambule van beide verdragen werd aangenomen in 1952, ten tijde van de Koreaanse Oorlog – een gespannen internationale politieke context. Zie voor achtergrond, Verdoodt, *Naissance*, 303-305, 312-313; Morsink, *Universal Declaration*, 12-20, 302-320; en Vratislav Pechota, 'The Development of the Covenant on Civil

I. DE UVRM EN DE HISTORICI

(ii) De rechten van historici

De UVRM is van fundamenteel belang voor historici om tal van andere redenen. Daar zij universele geldigheid nastreeft, is zij een bron van rechten voor alle mensen, en dus ook voor historici. De meeste van deze mensenrechten – bijvoorbeeld het recht op leven (art. 3 UVRM) of de vrijwaring van foltering (art. 5 UVRM) – fungeren als indirecte voorwaarden om het geschiedenisvak uit te oefenen. Vijf ervan zijn echter van rechtstreeks belang: drie die expliciet worden vermeld en twee die kunnen worden afgeleid uit een combinatie van UVRM-artikelen. Laten we ze nader bekijken.

Het eerste is natuurlijk het recht op vrije meningsuiting en informatie (art. 19 UVRM) dat bescherming biedt aan de informatiegaring die nodig is om historisch onderzoek te doen en de meningsuiting die nodig is voor de publicatie en verspreiding van dat onderzoek en voor het geschiedenisonderwijs.¹⁰ Daarnaast veronderstelt de vrije meningsuiting kansen om elkaar te ontmoeten en gezichtspunten uit te wisselen. Daarom is het tweede recht, de vrijheid van vreedzame vereniging en vergadering (art. 20 UVRM), een natuurlijke verlenging van het eerste: historici hebben het recht om bijeenkomsten te organiseren en beroepsverenigingen op te richten.

Het derde recht beschermt de morele en materiële belangen van auteurs van wetenschappelijke werken (art. 27 UVRM, art. 15.1c IVESCR) en verschaft de grondslag voor een regime van intellectueel eigendom voor het uiten van historische ideeën, en dan in het bijzonder voor het auteursrecht van historici. Dit recht moet geïnterpreteerd worden aan de hand van de Berner Conventie voor de bescherming van werken van letterkunde en kunst. Volgens art. 2 van de conventie omvatten ‘werken van letterkunde’ namelijk ook ‘wetenschappelijke werken’. De conventie

and Political Rights’, in Louis Henkin, red., *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights* (New York: Columbia University Press, 1981), 32-71.

¹⁰ Het geschiedenisonderwijs wordt ook voorondersteld in de gecombineerde UVRM-artikelen over opvoeding en cultuur (art. 26-27 UVRM).

leert ons dat het auteursrecht allereerst een ‘moreel recht’ is. Daarmee wordt bedoeld dat de auteurs het recht hebben om erkend te worden als de scheppers van hun werken en om te protesteren tegen elke smadelijke vermindering (naast opzettelijke verdraaiing ook diefstal, piraterij, plagiaat) van die werken door gewetenloze redacteurs, uitgevers en anderen.¹¹ De bedoeling van dit moreel recht is om de duurzame band tussen auteurs en hun werk te ondersteunen. Daarnaast is het auteursrecht ook een economisch recht. Dat is niet zo duurzaam als de morele component, maar wel overdraagbaar en erfelijk.¹²

Het vierde recht, academische vrijheid, wordt niet expliciet vermeld in de UVRM of de verdragen, maar het kan afgeleid worden uit de combinatie van een serie rechten. Art. 15 van het IVESCR (dat art. 27 UVRM over cultuur en wetenschap uitwerkt) schrijft voor dat staten de vrijheid die onontbeerlijk is voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek moeten eerbiedigen. Als dit kernidee gecombineerd wordt met enerzijds de vrijheid van gedachte (art. 18 UVRM), meningsuiting (art. 19 UVRM), vergadering en vereniging (art. 20 UVRM) voor historici en met anderzijds de rechten op informatie (art. 19 UVRM), opvoeding (art. 26 UVRM), en cultuur en wetenschap (art. 27 UVRM) voor iedereen, dan is een stevige grondslag gelegd voor het principe van academische vrijheid, en dat is een belangrijk instrument om historici te beschermen tegen oneigenlijke druk.¹³

11 Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten [het VN-comité dat toeziet op naleving van het IVESCR; hierna CESCR], *General Comment 17* [Auteurschap] (2005), vooral §§ 12-14, 39b, 44-45; *Berner Conventie voor de bescherming van werken van letterkunde en kunst* (oorspronkelijk 1886; 1979; wetten.overheid.nl/BWBV0003977), art. 6bis.1. Zie voor voorbeelden van inbreuken op het auteurschap (werken die gepubliceerd werden [1] zonder de naam of toestemming van de auteur, [2] onder de naam van een rivaal, of [3] in het buitenland tegen de wil van de auteur), Antoon De Baets, *Censorship of Historical Thought: A World Guide, 1945-2000* (Westport, CT / Londen: Greenwood, 2002), 101, 398, 440, 525, 535; zie voor voorbeelden van tekstvermindering (veel censuurvormen kunnen op die manier bekeken worden), De Baets, *Censorship*, passim.

12 *Berner Conventie*, art. 2.6, 6bis.2, 7; UNESCO, *Universeel verdrag inzake auteursrecht* (oorspronkelijk 1952; 1971), art. 4.2.

13 CESCR, *General Comment 13* [Opvoeding] (1999), §§ 38-40, verwijzend naar het sleuteldocument, de *UNESCO Recommendation Concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel* (1997). Deze verklaring bevat een definitie van academische vrijheid (§ 27): ‘Academische vrijheid is het recht van docenten in het hoger onderwijs om zonder inperking door een voorgeschreven doctrine, te genieten van de vrijheid om te onderwijzen, te discussiëren, onderzoek te verrichten, de resultaten daarvan te ver-

(iii) Een recht op stilzwijgen

Bijna onzichtbaar voorziet de UVRM in nóg een recht: het recht op stilzwijgen. Om dit toe te lichten moet ik eerst een onderscheid uit de juridische kenleer verhelderen – dat tussen feiten en meningen. Het onderscheid tussen feiten en meningen is fundamenteel, zij het in de praktijk niet altijd eenvoudig te maken. Op het eerste gezicht wordt het in de UVRM ook niet gemaakt: hoewel zij de term ‘mening’ viermaal noemt, wordt in het geheel niet gesproken over ‘feiten’. Maar het gebruik van deze twee termen wordt enigszins verhuld door andere, min of meer synonieme termen. In de UVRM vallen feiten onder ‘inlichtingen’ en meningen worden ook ‘gedachten’, ‘denkbeelden’ en ‘overtuigingen’ genoemd.¹⁴ Meningen over het verleden omvatten, bijvoorbeeld, herinneringen, historische interpretaties van gebeurtenissen uit het verleden en morele oordelen over het handelen van historische actoren. Enkel op die manier worden termen als ‘gedachte’ en ‘overtuiging’ uit art. 18 van de UVRM, of het onderscheid tussen ‘inlichtingen’ en ‘denkbeelden’ in art. 19 van de UVRM begrijpelijk.

Daarnaast is van belang dat het IVBPR ‘geen algemeen verbod toestaat op het formuleren van een foutieve mening of een onjuiste interpretatie van gebeurtenissen uit het verleden’.¹⁵ We hebben het recht ons te vergissen als we meningen over het verleden formuleren (maar niet als we historische feiten melden). Meningen worden beter beschermd dan constatering van feiten, in die zin dat feiten zo accuraat mogelijk moeten zijn terwijl meningen over dezelfde feiten sterk van elkaar mogen afwijken (zij het ook weer niet oneindig). De reden hiervoor is dat

spreiden en te publiceren, hun mening over de instelling of het systeem waarbinnen zij werken kenbaar te maken, gevrijwaard te blijven van institutionele censuur en deel te nemen aan professionele en representatieve academische organen.’

14 In juridisch opzicht zijn gedachten en meningen nauw verbonden: denken is een proces en de resultaten daarvan zijn meningen. Zie, onder anderen, Manfred Nowak, *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary* (Kehl am Rhein, Straatsburg en Arlington, VA: N.P. Engel, 2005), 441. Het onderscheid tussen feiten en meningen is alomtegenwoordig maar het wordt zelden uitgewerkt in VN-teksten. In het VN-Comité voor de Rechten van de Mens (het VN-comité dat toeziet op naleving van het IVBPR; hierna CRM), *General Comment 34* [Vrijheid van mening en meningsuiting] (2011), § 49, is bijvoorbeeld sprake van ‘meningen over historische feiten’. Zie, onder anderen, Frederick Schauer, *Free Speech: A Philosophical Enquiry* (Cambridge, etc.: Cambridge University Press, 1982), 169.

15 CRM, *General Comment 34*, § 49.

internationale gerechtshoven meningen, in tegenstelling tot feiten, beschouwen als moeilijk of niet bewijsbaar.

En wat heeft dat met een recht op stilzwijgen te maken? Art. 18 van de UVRM betoogt dat iedereen vrij is om gedachten te vormen en van overtuiging te veranderen.¹⁶ Art. 18.2 van het IVBPR bevat verder de belangrijke clause dat niemand gedwongen mag worden om een overtuiging van anderen over te nemen – een clause die bedoeld is als waarborg tegen indoctrinatie. Bovendien schrijft art. 19.1 UVRM voor dat eenieder het recht heeft om zonder inmenging een mening te koesteren (en dus ook het recht er *geen* mening op na te houden).¹⁷

Toegepast in onze context betekent dit dat historici *niet* verplicht zijn om meningen over het verleden te formuleren, wat betekent dat zij op elk gewenst moment mogen ophouden met het interpreteren van historische feiten. Een historicus die alleen maar zou proberen om historische feiten te ontdekken zonder die tegen elkaar af te wegen – als dat al mogelijk zou zijn – is een goede historicus volgens de UVRM maar een minimalistische historicus volgens de vakgenoten. Zelfs al is het op een rij krijgen van de feiten al te vaak een moeilijk (en onderschat) onderdeel van de geschiedwetenschap, de meeste historici streven méér na dan feitenrijtjes. Maar bekeken vanuit de UVRM hebben historici het recht om af te zien van het formuleren van meningen, in het bijzonder van een moeilijk type meningen: morele oordelen. Het recht op stilzwijgen, gegeven in art. 18-19 UVRM, houdt in dat historici niet verplicht zijn om meningen, inclusief expliciete morele oordelen, over het verleden te vormen of te uiten.¹⁸

De rest van deze paragraaf is een commentaar op wat er gebeurt als historici afzien van hun recht op stilzwijgen en wél oordelen vellen – in het bijzonder over daders van grote misdrijven uit het verleden. Het blijft in het geschiedenisvak onderwerp van debat of de misdrijven die in de

16 Volgens art. 4.2 van het IVBPR is art. 18 van het IVBPR (een uitwerking van art. 18 van de UVRM) niet-opschortbaar. Zie ook CRM, *General Comment 22* [Vrijheid van denken] (1993).

17 CRM, *General Comment 34*, § 10: 'Elke poging om het hebben of niet hebben van welke mening dan ook af te dwingen is verboden. De vrijheid om een mening te uiten houdt noodzakelijk in de vrijheid ze niet te uiten.' Zie ook CRM, *General Comment 22*, §§ 5, 8. Verwant zijn art. 14.3g (het recht niet te worden gedwongen tegen zichzelf te getuigen of een bekentenis af te leggen) en 17 van het IVBPR (recht op een privéleven).

18 Ik heb het over expliciete morele oordelen, geveld na zorgvuldige historische studie, en niet over impliciete morele oordelen, die vaak moeilijk te vermijden zijn.

loop van de geschiedenis werden begaan gevat moeten worden in mensenrechtencategorieën.¹⁹ Het voornaamste argument tegen het retroactief benoemen van die misdrijven als mensenrechtenschendingen is het risico op anachronisme.

Men zou nu kunnen aanvoeren dat dit argument – het risico op anachronisme – bij het beoordelen van misdrijven uit het verleden steun put uit het non-retroactiviteitsprincipe van art. 11 van de UVRM. Dit zegt namelijk dat niemand schuldig zal worden bevonden voor handelingen die geen strafrechtelijk vergrijp waren op het tijdstip waarop zij begaan werden (*nullum crimen sine lege*). Het verbod op non-retroactiviteit versterkt het verbod op anachronisme. En toch is dit te simpel. In 1945 laste het Internationaal Gerechtshof namelijk in zijn Statuut een clause in dat personen vervolgd konden worden als zij handelingen hadden verricht die, op het tijdstip waarop zij begaan werden, een strafrechtelijk vergrijp waren ‘volgens de algemene principes van het recht zoals erkend door de gemeenschap van de volkeren’.²⁰ Deze clause werd opgenomen in de conceptversie van de UVRM van juni 1948 maar weer geschrapt in de uiteindelijke versie; alleen in de tweede overweging van de preambule weerklonk er nog een echo van: ‘Overwegende, dat terzijdestelling van en minachting voor de rechten van de mens geleid hebben tot barbaarse handelingen, die *het geweten van de mensheid* geweld hebben aangedaan ... [mijn cursivering, adb].’ De clause werd echter toch weer opgenomen in het IVBPR als art. 15.2.²¹ Wat betekende dat? Het wilde zeggen dat een persoon vervolgd mocht worden indien hij beschuldigd werd van een handeling (of verzuim) die op het tijdstip dat ze werd ver-

19 Ik behandelde dit in mijn ‘Historical Imprescriptibility’, *Storia della Storiografia / History of Historiography*, nrs. 59-60 (september 2011), 128-149, in ‘Conceptualising Historical Crimes’, *Historiein: A Review of the Past and Other Stories* (Athene), nr. 11 (2012), 59-68, en in ‘Onverjaarbare historische misdrijven’, *Internationale Spectator*, 64, nr. 5 (mei 2010), 293-297. Van alle artikelen zijn vrije webversies beschikbaar.

20 Internationaal Gerechtshof, *Statuut* (1945), art. 38(1)(c). Zie ook Nowak, *U.N. Covenant*, 359-362, 367-368.

21 De clause uit 1966, mede bedoeld om de oordelen van de tribunalen van Neurenberg en Tokio (1946-1948) te legitimeren, werd geleidelijk voorbereid door diverse resoluties van de Algemene Vergadering van de VN. Zie ook Morsink, *Universal Declaration*, 52-58. Soortgelijke ideeën doken op in het internationale denken over oorlog sinds de formulering van de zogenaamde Martensclause in de preambules van de Vredesconferenties van Den Haag (1899 en 1907), zoals herhaald in de *Geneefse Conventies* van 1949 en hun *Aanvullende protocollen* van 1977. Zelfs de *Alien Torts Claim Act* uit 1789 bevatte al het idee.

richt strafbaar was onder het internationaal gewoonterecht, zelfs als zij niet strafbaar was volgens het nationaal recht van die tijd. Twee jaar na de IVBPR bepaalde een bijkomend VN-verdrag dat de zwaarste misdrijven – genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven – vervolgd en gestraft konden worden, *ongeacht* het tijdstip waarop ze begaan waren en zelfs als zij niet strafbaar waren volgens het recht van het land in kwestie.²² Dertig jaar later werd de niet-toepasbaarheid van tijdslimieten – de onverjaarbaarheid – voor de zwaarste misdrijven bevestigd in het Statuut van het Internationaal Strafhof (in 2002).²³

Als historici dus hun recht op stilzwijgen opgeven om morele oordelen te vellen, moeten ze een manier vinden om de spanning tussen anachronisme en onverjaarbaarheid op te lossen door duidelijk onderscheid te maken tussen de morele waarden van de historische actoren, hun eigen waarden en de waarden zoals die in universele mensenrechtenstandaarden worden belichaamd.

(iv) Beperkingen van de rechten van historici

Met uitzondering van bepaalde aspecten – in het bijzonder de vrijheid van gedachte en de morele component van het auteursrecht – is de uitoefening van deze vijf rechten niet absoluut. Dezelfde UVRM die historici hun rechten verleent, verleent die natuurlijk ook aan alle anderen, inclusief aan hen die door historici worden bestudeerd. Bijgevolg rijzen er onvermijdelijk conflicten tussen de belanghebbenden bij de uitoefening van hun rechten. Art. 29 van de UVRM en diverse artikelen van het IVBPR bepalen dat de meeste mensenrechten onderworpen zijn aan beperkingen, en stellen een afwegingsprocedure voor om conflicten tussen de rechten van verschillende belanghebbenden te beslechten.

Laat ons eerst kijken naar het recht op vrije meningsuiting (art. 19 UVRM en art. 19 IVBPR). De vrijheid om meningen te vormen en te koesteren is universeel en absoluut, de vrijheid om ze te uiten is universeel maar niet absoluut. Het recht om feiten en meningen over het verle-

²² VN, *Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity* (Verdrag inzake de niet-toepasbaarheid van verjaring voor oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid, 1968), art. 1.

²³ Maar dan alleen voor misdrijven begaan nadat het Statuut van kracht werd. Zie Internationaal Strafhof, *Statuut* (1998), art. 29.

den te verzamelen en te uiten wordt weliswaar stevig beschermd onder art. 19.2 van het IVBPR, maar niet in absolute zin. Art. 19.3 IVBPR bevat namelijk een strenge test waaraan de staat moet voldoen als hij bepaalde meningsuitingen op toelaatbare wijze wil beperken.²⁴ De test drukt het fundamentele idee uit dat de beperking van de vrije meningsuiting door de staat zélf beperkt is en nooit de essentie van dat recht mag ondermijnen. Hij bestaat uit drie eisen.

Allereerst moet de beperking bij wet zijn vastgelegd. Als dat niet geval is of als de beperking alleen maar in vage en brede formuleringen in de wet is omschreven, voldoet zij niet aan deze eerste eis.²⁵ De tweede eis is dat de beperking in dienst moet staan van welomschreven belangen die een collectief of individueel goed beschermen. Er zijn precies zes van deze belangen en ze worden alle in art. 19.3 opgesomd: (1) de rechten of (2) de goede naam van anderen, en de bescherming van (3) de nationale veiligheid, (4) de openbare orde, (5) de volksgezondheid of (6) de goede zeden. Deze tweede eis sluit dus andere belangen uit: 'Het is niet te verenigen met het Verdrag [het IVBPR] dat een beperking verankerd is in traditioneel, religieus of soortgelijk gewoonterecht ...'²⁶ Gronden zoals 'traditie', 'nationale trots' of 'belediging van het vaderland' mogen niet ingeroepen worden als beperkingen.

De derde eis is dat de beperking 'noodzakelijk'²⁷ moet zijn om één van deze zes belangen te beschermen, een voorwaarde waaraan alleen wordt voldaan door het proportionaliteitsprincipe toe te passen: de beperking moet het recht zelf zo min mogelijk aantasten. Als staten niet slagen voor deze driestappentest, heeft 'een schending van het recht op vrije meningsuiting' plaatsgevonden.

24 De sleuteldefinitie en afwegingsstandaarden worden toegelicht in VN-Economische en Sociale Raad, *Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights* (E/CN.4/1985/4; 1985). Zie ook Alexandre Kiss, 'Permissible Limitations on Rights', in Henkin, red., *International Bill*, 290-310; en Morsink, *Universal Declaration*, 248-251.

25 Dat is het geval voor vele zogenaamde herinneringswetten (wetten die het uiten van bepaalde meningen over historische feiten strafbaar stellen). Het CRM verklaarde dat zulke herinneringswetten niet te rijmen zijn met de internationale standaarden voor vrije meningsuiting. Zie CRM, *General Comment* 34, § 49.

26 CRM, *General Comment* 34, § 24.

27 De formule 'noodzakelijk' wordt gewoonlijk begrepen als 'geboden in een democratische samenleving' – een formule die expliciet wordt gebruikt in art. 21-22 IVBPR (rechten verwant aan art. 19 IVBPR) en in de Europese en Amerikaanse mensenrechtenverdragen.

De potentiële botsing tussen enerzijds de vrije meningsuiting van historici en anderzijds het privéleven of de reputatie van hen die zij bestuderen (twee rechten gegarandeerd in art. 12 UVRM) komt hier in beeld: de vrije meningsuiting van historici kan beperkt worden als zij inbreuk pleegt op het privéleven van de personen die zij beschrijven ('rechten van anderen') of als zij hen smaadt ('de goede naam van anderen').²⁸ Onder de andere belangen die de vrije meningsuiting kunnen beperken, is de nationale veiligheid belangrijk voor historische onderzoekers, omdat dit belang de toegang tot officiële informatie kan afgrendelen. Het belang van de openbare orde wordt soms ingeroepen om publieke herdenkingen te verbieden. Het belang van 'de goede zeden' kan, eventueel in combinatie met het belang van de 'rechten van anderen' worden ingezet om de inhoud van geschiedenislessen voor kinderen te reguleren. Dit alles met wisselend succes.

Onder het verenigings- en vergaderrecht kunnen historische conferenties, historische verenigingen en organisatoren van publieke herdenkingen naar believen hun gang gaan zolang zij maar vreedzame activiteiten ontplooiën en het lidmaatschap of de aanwezigheid op vrijwillige grondslag regelen. Daar dit recht een uitbreiding is van het recht op vrije meningsuiting, is het niet vreemd dat art. 21-22.2 van het IVBPR de uitoefening ervan beperkt in vrijwel dezelfde woorden als art. 18.3-19.3 van het IVBPR.

Een ander potentieel conflict kan ontstaan tussen het recht op vrije meningsuiting (art. 19 UVRM) en het recht op vrijwaring van discriminatie (art. 7 UVRM en art. 20.2 IVBPR). Het gaat hier om het probleem van haatzaaien en in het bijzonder om het ontkennen van genocide. Volgens art. 20.2 van het IVBPR is haatzaaien 'het propageren van op nationale afkomst, ras of godsdienst gebaseerde haatgevoelens die aanzetten tot discriminatie, vijandigheid of geweld'. Staten moeten het publieke ontkennen, bagatelliseren, vergoelijken of verheerlijken van genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven *enkel* verbieden *als* zulke uitlatingen vallen onder het haatzaaien zoals hier bedoeld. Dat is echter meestal niet het geval. Tot op vandaag heeft het VN-Comité voor de Rechten van de Mens nog maar over één geval van holocaustontkenning geoordeeld, en interessant genoeg deed het dat onder art. 19.3 (de driestappentest) en niet onder art. 20.2 van het IVBPR. Inderdaad halen

²⁸ Zie CRM, *General Comment 16* [Privéleven / Reputatie] (1988).

de meeste vormen van ontkenning van genocide, hoe kwetsend, schokkend of verontrustend ook, niet de standaard van haatzaaien zoals beschreven in art. 20.2.²⁹

Wat het intellectueel eigendom aangaat (art. 27 UVRM), bestaat een klassieke spanning tussen enerzijds het auteursrecht en anderzijds het belang van het publiek om toegang te krijgen tot informatie (art. 19 UVRM), opvoeding (art. 26 UVRM en art. 13 IVESCR) en wetenschap (art. 27 UVRM en art. 15.1b IVESCR).³⁰ Een deel van de informatie die door historici wordt aangeleverd, valt wel onder zogenaamde clausules van eerlijk gebruik: anderen wordt toegestaan de (gepubliceerde) informatie van historici vrij te gebruiken om te citeren of erover te doceren mits bron en auteur duidelijk vermeld worden.³¹

Het vierde recht, academische vrijheid, is bij uitstek verbonden met plichtsvervulling: de academische vrijheid beschermt de (universitaire) historici alleen als zij wetenschap bedrijven, dat wil zeggen, als ze zich toeleggen op het eerlijk zoeken naar historische waarheid in onderzoek en onderwijs in brede zin.³² 'In brede zin' omvat ook uitlatingen over geschiedenisgerelateerde onderwerpen buiten de universiteit, maar niet de uitlatingen over zaken die geen verband houden met de geschiedwetenschap. Dit laatste type uitlatingen wordt niet beschermd door de academische vrijheid, maar door het recht op vrije meningsuiting.³³

29 Zie CRM, *Communication No. 550/1993: Faurisson v. France* (1996), § 10. Het CRM oordeelde dat Frankrijk door het inperken van Robert Faurissons vrije meningsuiting art. 19.3 IVBPR niet had geschonden. Zie ook CRM, *General Comment 11* [Haatzaaien] (1983) en *General Comment 34*, §§ 50-52.

30 UNESCO, *Venice Statement on the Right to Enjoy the Benefits of Scientific Progress and Its Applications* (2009), § 10.

31 CESCR, *General Comment 17*. Zie ook World Intellectual Property Organization, *Copyright Treaty* (1996), preamble; *Berner Conventie*, art. 10.1-3. Traditionele kennis (vaak het mondelinge product van een samenleving) enerzijds en ongepubliceerde manuscripten anderzijds worden beschermd door morele rechten, maar het is onzeker in welke mate ze dat ook worden door economisch rechten. Zie *Berner Conventie*, art. 3.3, 14ter.1.

32 UNESCO *Recommendation*, § 33: '[D]e uitoefening van rechten brengt speciale plichten met zich mee ..., inclusief de verplichting om de academische vrijheid van andere leden van de academische gemeenschap te respecteren en de faire discussie over tegengestelde visies te waarborgen. Academische vrijheid brengt de plicht met zich mee die vrijheid te gebruiken op een manier die consistent is met de wetenschappelijke plicht om onderzoek te baseren op een eerlijke zoektocht naar de waarheid.'

33 Antoon De Baets, 'How Free Expression and Academic Freedom Differ', *University Values: A Bulletin on International Academic Freedom, Autonomy & Responsibility*, nr. 3

Ik betoogde hierboven dat historici een absoluut recht op stilzwijgen hebben voor zover het hun meningen en in het bijzonder hun morele oordelen betreft (paragraaf iii). Ik kan er nu aan toevoegen dat zij ook een recht op stilzwijgen hebben – zij het zeer beperkt – aangaande historische feiten. De basisregel is dat het de plicht van historici is om alle relevante feiten te vermelden in hun zoektocht naar historische waarheid. Maar volgens art. 19.3 van het IVBPR moeten historici zwijgen over die feiten welke de goede naam van anderen, de rechten van anderen (zoals hun privéleven), de nationale veiligheid, de openbare orde, de volksgezondheid of de goede zeden schaden *als* die na afweging in de driestap-pentest belangrijker blijken. Als ondanks alle voorzorgen de personen die zij bestuderen een klacht indienen, zullen rechters moeten nagaan of de historici een dergelijke zorgvuldige afweging hebben gemaakt.³⁴

(v) De plichten van historici

De rechten van anderen scheppen niet alleen beperkingen voor de rechten van historici, maar ook plichten. De UVRM zelf bevat twee algemene plichten: de plicht om zich jegens elkaar in een geest van broederschap te verdragen (art. 1 UVRM) en de plicht van eenieder jegens de samenleving (art. 29 UVRM).³⁵ Deze plichten kunnen gelezen worden in samenhang met de rechten van allen om toegang te krijgen tot informatie (art. 19 UVRM), om een opvoeding te genieten (art. 26 UVRM) en om deel te hebben aan het culturele leven van de samenleving en aan de wetenschappelijke vooruitgang en de vruchten daarvan (art. 27 UVRM).³⁶ De combinatie van art. 1 en 29 van de UVRM (begrepen als plichten voor historici) en art. 19, 26, en 27 van de UVRM (begrepen als rechten van anderen) levert de samenleving de grondslag om enkele eisen aan haar historici te stellen.

(januari 2011; scholarsatrisk.nyu.edu/documents/UV_JAN_2011.pdf).

34 Antoon De Baets, *Gebruik en misbruik van de geschiedenis* (Amsterdam: Boom, 2008), 85-115.

35 Morsink, *Universal Declaration*, 239-252. Overigens gaat het bij art. 29 niet om een plicht tegenover de staat.

36 Het gaat om dezelfde drie rechten (1) die deel uitmaakten van de coalitie van rechten die de academische vrijheid funderen (paragraaf ii) en (2) die tegenover het auteursrecht stonden (paragraaf iv).

Op die manier bekeken lijkt de UVRM drie plichten voor academische historici te behelzen: dat ze wetenschappelijke kennis over het verleden aanleveren (verbonden met het recht op wetenschap in art. 27 UVRM), haar verspreiden (verbonden met het recht op informatie in art. 19 en het recht op cultuur en wetenschap in art. 27 UVRM), en erover onderwijzen (verbonden met het recht op opvoeding in art. 26 UVRM). Gelet op het grote belang van informatieverspreiding en onderwijs heeft het bovendien zin deze plichten breed te interpreteren. Een brede interpretatie impliceert dan ook dat academische historici de plicht hebben om de kwaliteit van het vak geschiedenis in basis- en middelbaar onderwijs te helpen verbeteren.³⁷ De maatschappelijke eisen vergen daarnaast dat historici – in principe, naar best vermogen en naar eigen inzicht – bijdragen aan het beantwoorden van belangrijke historische vragen die door hun samenleving worden gesteld. En dit impliceert weer dat zij het historisch besef van die samenleving moeten bevorderen en haar (wat in paragraaf ix genoemd wordt) recht op waarheid dienen te faciliteren. Uiteraard gaat het om een inspanningsverplichting, geen resultaatsverplichting.

Ook voor andere plichten dan deze drie kan men houvast zoeken in de UVRM, maar dat gaat minder vanzelfsprekend. Het is aannemelijk dat bijvoorbeeld de gecombineerde art. 7, 19 en 29 van de UVRM (gelijkheid, vrije meningsuiting, plichten) hoor en wederhoor impliceren – een plicht die betrekking heeft op de werkhouding van historici. En de gecombineerde art. 12 en 19 UVRM (privéleven en recht op informatie) impliceren dat historici verantwoord moeten omspringen met persoonsgegevens.

Zelfs na het creatief combineren van artikelen zwijgt de UVRM over veel andere plichten. Dat is logisch want het is en blijft een lijst van rechten en niet van plichten. In de eerste plaats vertelt deze ons niets over de plichten van historici inzake hun primaire wetenschappelijke missie, het zoeken naar waarheid. Het waarheidsbegrip is geheel afwezig in de UVRM, evenals zijn voorwaarden: nauwkeurigheid (om de waarheid te

37 CESCR, *General Comment 13*, § 6, ondersteunt deze mening: het schrijft voor dat elke vorm van opvoeding enkele essentiële kenmerken heeft, waaronder: 'Aanvaardbaarheid: de vorm en inhoud van de opvoeding, inclusief curricula en onderwijsmethoden, moeten aanvaardbaar zijn (bijvoorbeeld relevant, cultureel gepast en van goede kwaliteit) voor de studenten ...'

vinden) en eerlijkheid (om de waarheid te vertellen).³⁸ Zo ook ontbreken begrijpelijkerwijze veel andere aspecten van hun vak (zoals de systematische kritiek) en hun beroep (bijvoorbeeld de plicht om de infrastructuur van historische bronnen en verwant erfgoed te beschermen).³⁹

Ik kom tot een conclusie. Al dekt de UVRM lang niet alle plichten van historici, zij biedt wel inzicht in enkele daarvan, en dat zijn fundamentele plichten. Daarom is de UVRM niet alleen een bron voor de rechten van historici, maar indirect ook voor sommige van hun plichten, en bijgevolg ook voor hun totale ethische systeem. En omdat hun plichten voortvloeien uit de gerechtvaardigde eisen van anderen en van de samenleving – opgevat als een lokale, nationale en globale samenleving – biedt de UVRM ook een kader waarin de maatschappelijke functies van de geschiedschrijving vorm krijgen.

(vi) Geen herinneringsplicht

Een vraag die zich opdringt als we het hebben over plichten, is of historici, als experts in aangelegenheden die te maken hebben met tijd, een herinneringsplicht hebben. Het antwoord op deze vraag is dat de UVRM te rijmen valt met een recht op herinnering, maar niet met een herinneringsplicht. Waarom? In juridisch opzicht vallen herinneringen, zoals betoogd, onder de paraplu van gedachten en meningen (net als morele oordelen over het handelen van historische figuren). Dit betekent dat passages in de UVRM over gedachten en meningen ook gelden voor herinneringen. Art. 18 en 19 van de UVRM beschermen (samen met art.

38 Zie Bernard Williams, *Truth and Truthfulness: An Essay in Genealogy* (Princeton / Oxford: Princeton University Press, 2002), 84-148. De *UNESCO Recommendation* vermeldt het waarheidsbegrip in de hierboven geciteerde § 33. Recente resoluties van de VN-Commissie voor mensenrechten en de VN-Mensenrechtenraad betreffende een 'recht op waarheid', tonen het toenemend belang van het waarheidsbegrip; zie paragraaf ix. De gezaghebbendste onder diverse internationale verklaringen betreffende menselijke plichten – *A Universal Declaration of Human Responsibilities* van de Interaction Council of Former Heads of States and Governments (interactioncouncil.org/universal-declaration-human-responsibilities; 1997) – besteedt aandacht aan waarachtigheid in art. 12-13.

39 Zie voor een lijst van plichten voor historici, de ethische code in De Baets, *Gebruik en misbruik*, 195-202, vooral 198-202. Ik gebruikte die lijst om na te gaan welke beroeps-plichten die historici hebben door de UVRM worden ondersteund.

4.2 IVBPR) het niet-opschortbare recht om gedachten en meningen – en dus bij uitbreiding herinneringen – te vormen en te koesteren. Bijgevolg heeft elke mens een *recht op herinnering*.

De stelling dat iedereen een herinneringsplicht heeft, druist echter in tegen de geest van de UVRM. De vrijheid om zonder inmenging meningen – en dus bij uitbreiding herinneringen – te koesteren, omvat ook de vrijheid om ze *niet* te koesteren. Als er een recht op herinnering bestaat, dan bestaat er ook een recht om bepaalde historische gebeurtenissen te vergeten – dat is dan de vrijheid om niet geïnformeerd te worden over wat er gebeurd is. Bijgevolg zou een herinneringsplicht die *aan anderen wordt opgelegd* neerkomen op een schending van hun recht op vrije mening. ‘Aan anderen opgelegd’ is hier belangrijk, want uiteraard is er niets tegen een herinneringsplicht die men *zichzelf* oplegt, omdat een dergelijke plicht slechts een radicale variant is van het recht op herinnering zoals uitgeoefend door een soeverein beslissende persoon.⁴⁰

(vii) Beperkingen van de plichten van historici

Uit bovenstaande discussie valt indirect af te lezen dat de plichten van historici op hun beurt beperkt worden door drie factoren. Allereerst door hun *rechten*. Als de rechten van historici niet worden gerespecteerd en als in het bijzonder hun fysieke veiligheid bedreigd wordt, verminderen hun plichten in dezelfde mate. Daarnaast door het onderling botsende karakter van hun plichten: historici vervullen sociale en beroepsrollen en behoren tot lokale, nationale en globale samenlevingen en daarom kunnen de eisen die uit die rollen en samenlevingen voortvloeien, botsen. Ten slotte worden de plichten van historici beperkt door de tegemoetkomingen die zij aan de samenleving vragen om van hun rechten te genieten en hun plichten naar behoren te kunnen uitvoeren: daar de samenleving baat heeft bij hun diensten en hun vraagt om verantwoording af te leggen, moet de staat zelf ook verantwoordelijkheden op zich nemen.

Volgens de klassieke mensenrechtenleer heeft de staat drie types verantwoordelijkheden tegenover zijn burgers: hun rechten te respecteren (zonder tussenkomst), te beschermen (tegen inbreuken van andere bur-

⁴⁰ Er bestaan nog andere sterke argumenten tegen een herinneringsplicht: zie *Gebruik en misbruik*, 154-158.

gers) en te bevorderen (te faciliteren of te voorzien door middel van wettelijke, financiële, promotionele en andere maatregelen).⁴¹ ‘Respecteren’ en ‘beschermen’ betekenen in onze context dat de staat een zone van autonomie moet waarborgen waarin historici vrij kunnen werken; ‘bevorderen’ betekent dat de staat een verantwoorde werkomgeving faciliteert of creëert in termen van financiën en beleid.

De cirkel is rond. De plichten van historici die voortvloeien uit de UVRM worden gematigd door waarborgen waarmee zij hun rechten uitoefenen en zich van hun plichten kwijten. Dit ‘akkoord’ tussen de historicus en de maatschappij komt het duidelijkst tot uitdrukking in de noties van academische vrijheid en universitaire autonomie (deze laatste is de institutionele vorm van academische vrijheid). Academische vrijheid en universitaire autonomie zijn voorwaarden om de rechten van allen op opvoeding en wetenschap te realiseren (art. 13 en 15.1-15.2 IVESCR) en om het gebod aan de staat om de vrijheid van wetenschap te respecteren kracht bij te zetten (art. 15.3 IVESCR). Kortom, er bestaat geen externe verantwoording zonder interne autonomie. Daarom moeten historici beschikken over een brede beoordelingsmarge bij het bepalen van de wijze waarop zij hun uit de UVRM voortkomende maatschappelijke plichten uitvoeren.

De kwestie van de beperking van de plichten kan op overtuigende wijze aangetoond worden in het geval van de opvoeding. Volgens art. 26 van de UVRM zal het onderwijs ‘gericht zijn ... op de versterking van de eerbied voor de rechten van de mens ... Het zal ... de handhaving van de vrede steunen.’ Deze twee onderwijsdoelen van mensenrechten en vrede impliceren een derde: het nastreven van een democratische samenleving – omdat de VN deze nu juist omschrijven als een samenleving die de mensenrechten uit de UVRM erkent en eerbiedigt.⁴² Het staat buiten kijf dat deze drie VN-doelen – mensenrechten, vrede en democratie – een *onderwerp* van onderzoek en onderwijs voor historici moeten zijn. Hoe dan ook, zij zijn zo alomtegenwoordig dat zij vrijwel niet te vermijden zijn.

41 Zie, onder andere, de *Maastricht Guidelines on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights* (1997), § 6.

42 Zie VN-Economische en Sociale Raad, *Siracusa Principles*, principe 21; *Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic Social and Cultural Rights* (1986), principe 55.

Art. 26 UVRM is echter veel stilliger – het spreekt van ‘zal gericht zijn op de versterking van’ – voor zover het ook vraagt dat de drie VN-doelen *motieven* worden om de geschiedenis te bestuderen. Daar de enige *intrinsieke*, en daarom wetenschappelijke, motieven om geschiedenis te schrijven en te onderwijzen het zoeken naar en openbaren van ware historische kennis zijn, verschaffen de drie VN-doelen *instrumentele* en daarom niet-wetenschappelijk motieven. Nu is het zo dat instrumentele en intrinsieke motieven elkaar allerminst hoeven uit te sluiten en dat uit beide goede geschiedenis kan voortkomen, maar op zijn minst hangt er toch een spanning tussen beide.

Als vervolgens de instrumentele motieven van mensenrechten, vrede en democratie het intrinsieke waarheidsmotief gaan overvleugelen en de voornaamste drijfveren voor de geschiedschrijving worden, moeten enkele kanttekeningen worden geplaatst. In de eerste plaats kunnen de mensenrechten, de vrede en de democratie niet alleen versterkt worden door hun studie maar ook door de studie van hun tegendeel, zoals mensenrechtenschendingen, oorlog en dictatuur, die dezelfde punten a contrario kunnen bewijzen. Vervolgens worden de waarden van het huidige sociaal-politieke systeem vaak handig gelijkgesteld aan – of verward met – de waarden belichaamd in de drie VN-doelen zodat het risico bestaat dat in feite het ene in plaats van het andere wordt versterkt. Ten derde, als de drie VN-doelen gaan overheersen, wordt het verleidelijk om de selectie van informatie in hun voordeel te vertekenen. Ten vierde, als de drie VN-doelen onkritisch of exclusief benadrukt worden, kan een kritisch publiek die verwerpen als vormen van indoctrinatie. Ten slotte, zelfs een kritische historische studie die voortbewogen wordt door de drie VN-doelen, leidt niet noodzakelijk tot hun aanbeveling: de vele nederlagen en zwakke prestaties op het terrein van mensenrechten, vrede en democratie in de loop der tijden die onvermijdelijk tot de onderzoeksresultaten van een kritische studie zullen behoren, kunnen lezers en studenten eerder ontmoedigen dan aanmoedigen om ze te omarmen. Kortom, het *directe* doel van geschiedenisopvoeding moet *niet* de versterking van deze drie VN-doelen zijn, maar het onderwijs in de voorlopige historische waarheden die na methodisch en kritisch onderzoek gevonden worden. Er bestaat geen *directe* relatie tussen de promotie van die VN-doelen en het zoeken naar historische waarheid in onderzoek en onderwijs. Er is alleen – gelet op de algemene plicht om ons in een geest van

broederschap te gedragen – een *indirecte* relatie. En deze indirecte relatie is tegelijkertijd wezenlijk en gespannen, waardoor historici een marge moeten hebben om aan beide recht te doen.

Ook de kwestie van het aanleveren en verspreiden van historische kennis (art. 19 en 27 UVRM) ligt ingewikkeld. Men kan namelijk betogen dat, zelfs als er geen universele herinneringsplicht is (zoals betoogd in paragraaf vi), zulk een plicht toch *specifiek* voor historici bestaat. Op het eerste gezicht is dit vreemd omdat individuele historici bij de gratie van de academische vrijheid het recht hebben om hun eigen onderzoeksonderwerpen te kiezen. Ze kunnen niet verplicht worden onderwerpen te bestuderen die ze niet willen bestuderen. Bovendien moeten ze evenmin als anderen gedwongen worden tot een herinneringsplicht.

En toch bestaat een spanning tussen de vrijheid van individuele historici en de plichten van de wetenschappelijke gemeenschap waartoe ze behoren. Als lid van een wereldwijde professionele gemeenschap leggen historici immers niet alleen verantwoording af aan hun lokale en nationale samenlevingen, maar ook aan de wereldmaatschappij. Daarom hebben ze de collectieve plicht, althans in principe, om het verleden in zijn geheel te bestuderen – niet alleen de momenten van trots maar ook die van schaamte. En daarom moeten historici stiltes doorbreken en taboes ontmantelen. Daar ze het verleden benaderen als *experts*, moeten ze een gematigde herinneringsplicht op zich nemen. Deze collectieve plicht is ‘gematigd’ omdat ze getemperd wordt door de vrijheid van individuele historici en door de afweging van botsende maatschappelijke eisen.

II. DE UVRM EN DE DOOR HISTORICI BESTUDEERDE PERSONEN

(viii) Menselijke en postume waardigheid

Ik zal nu de invloed bespreken van de UVRM op de personen die door historici bestudeerd worden. We zagen al dat deze personen zelf ook rechten hebben die op gespannen voet met de rechten van historici kunnen staan en aanleiding geven tot het formuleren van beperkingen en plichten. Daarnaast werd terloops duidelijk dat de UVRM subtiele verwijzingen naar de verlichtingsfilosofie bevat. Vanaf de allereerste lijn van de preambule introduceert zij immers de ‘inherente waardigheid’ van de mensen als het centrale begrip waaruit alle mensenrechten afgeleid zijn. De UVRM gebruikt dit begrip vijfmaal en de IVBPR en IVESCR doen dat elk driemaal. Inderdaad, de UVRM is een poging om het begrip van menselijke waardigheid – een begrip uit het natuurrecht in zijn kantiaanse versie – te operationaliseren.⁴³

Kant betoogde dat redelijke mensen vrij zijn om te handelen. Als ze vrij handelen, kunnen ze moreel handelen of niet. Als ze moreel handelen, dan volgen ze de categorische imperatief: in hun handelingen beschouwen ze andere mensen niet als middelen maar als doeleinden op zichzelf. Als ze anderen als doeleinden zien, kennen ze aan die anderen en aan zichzelf menselijke waardigheid toe. Vrije, moreel handelende mensen vormen dus de bron van de menselijke waardigheid.⁴⁴ Omdat menselijke waardigheid voor Kant een kenmerk was van vrije, moreel

43 Zie ook Morsink, *Universal Declaration*, 281-328. De UVRM gebruikt de term vrijheid / vrijheden 21 keer.

44 Immanuel Kant, *Fundering voor de metafysica van de zeden* (oorspronkelijk 1785; Amsterdam, Boom, 1997), 84-85, 89-90, 92-93, 96-100, 112-113, 129. De Kantiaanse relatie tussen vrijheid en waardigheid is niet helder verwoord in de eerste overweging van de preambule van de UVRM: ‘Overwegende, dat erkenning van de inherente waardigheid ... van alle leden van de mensengemeenschap grondslag is voor de vrijheid ...’ Deze overweging laat de oorzaak van de erkenning van de waardigheid weg (namelijk de door moraal gestuurde vrijheid) en benadrukt alleen het gevolg van die erkenning (namelijk nogmaals vrijheid). Maar vrijheid leidt niet altijd tot de erkenning van waardigheid (van anderen of van zichzelf) – dat doet zij alleen maar als zij door de moraal

handelende mensen, sloot hij anderen uit als bezitters van menselijke waardigheid en dus ook als bezitters van rechten.

Dat vormt een serieus probleem voor historici, omdat hierdoor veruit de grootste categorie van personen die door historici worden bestudeerd afvalt. Het betekent namelijk dat het begrip van de menselijke waardigheid uit de UVRM niet van toepassing is op de doden. Dat is zo omdat de doden geen mensen zijn maar *voormalige* mensen.⁴⁵

Het feit dat de UVRM niet van toepassing is op de doden heeft belangrijke gevolgen. Het eerste gevolg is dat de waardigheid die de doden bezitten van een speciaal type is: als *voormalige* mensen bezitten zij wat ik noem *postume waardigheid*. Postume waardigheid, niet menselijke waardigheid, is de grondslag waarop de doden respect en bescherming verdienen. Elders heb ik een reeks argumenten en aannames gegeven als bewijs voor het bestaan van postume waardigheid, en ik zal die hier niet herhalen.⁴⁶ Het cruciale belang van de postume waardigheid brengt ook gevaren voor historici met zich mee. In tal van landen bestaan wetten die voorzien in bepalingen op het gebied van de ‘bescherming van de nagedachtenis van de doden’ en het ‘belasteren van de doden’. Als die wetten worden misbruikt – en dat is nogal vaak het geval – dan hebben zij een verstikkend effect op de formulering en uitwisseling van historische ideeën en zijn ze vaak slechts amper verhulde pogingen tot censuur.

In de tweede plaats bezitten de doden, omdat ze geen mensen zijn, geen mensenrechten. Als er zulke zaken bestaan als postume privacy en postume reputatie (en ik geloof vast dat zij bestaan), dan zijn zij geen rechten van de doden. Het zijn veeleer empirische dimensies van de postume waardigheid van de doden. Er kan bewijs voor gevonden worden op dezelfde wijze als voor de postume waardigheid zelf.⁴⁷

In de derde plaats impliceert het dat er nooit een Universele verklaring van de rechten van de doden kan worden opgesteld. Dit betekent echter niet dat de levenden geen plichten hebben tegenover de doden. Integendeel, geïnspireerd door de UVRM (en soortgelijke instrumen-

wordt gestuurd – en de erkenning van de waardigheid leidt vaak tot een begrenzing van de vrijheid.

45 Ik heb deze definitie van de doden (en de gebreken van alternatieve definities) uitvoerig besproken in *Gebruik en misbruik*, 123-125.

46 Zie voor de serie feiten die bewijzen dat postume waardigheid bestaat, *Gebruik en misbruik*, 126-129.

47 Zie *Gebruik en misbruik*, 89-90, 131-134, 140-141.

ten), is het juist bij uitstek mogelijk om een reeks van universele plichten tegenover de doden te formuleren. Deze plichten van respect en bescherming, gebaseerd op de postume waardigheid, vormen de ruggengraat van een Universele Verklaring van de Plichten van de Levenden jegens de Doden.⁴⁸

In de vierde plaats kunnen de levenden, die plichten hebben tegenover de doden, tekortschieten in het vervullen ervan, bijvoorbeeld door stoffelijke overschotten te verminken of door te weigeren ze te begraven. Het Internationaal Strafhof heeft zelfs bepaald dat ‘aanslagen op de waardigheid van dode personen’ misdrijven zijn.⁴⁹ Maar het feit dat de doden geen mensen zijn, betekent dat het vele (en verschrikkelijke) morele en juridische onrecht waaraan doden worden onderworpen geen mensenrechtenschendingen zijn. Het zijn de levende nabestaanden die beledigd en gekwetst worden en verontwaardigd zijn door dit onrecht tegenover de doden, maar niet de doden zelf.⁵⁰

(ix) Historisch onrecht van kort geleden

De conclusie dat de UVRM niet van toepassing is op de doden heeft nog een laatste gevolg: als de UVRM het heeft over historisch onrecht, dan is het meestal over historisch onrecht van kort geleden en niet van lang geleden. Om dit te begrijpen moet eerst een voorafgaande vraag worden beantwoord: spreekt de UVRM hoe dan ook wel over onrecht? De UVRM zegt helemaal niets over slachtoffers en daders – de twee belangrijkste partijen die bij onrecht betrokken zijn.⁵¹ En tóch spreekt de UVRM op twee manieren over onrecht. Eerst door, zoals we al zagen, de barbaarse handelingen uit het verleden in de preambule aan de kaak te stellen. En vervolgens door sommige rechten niet te formuleren als een ‘vrijheid

48 Ik heb een dergelijke verklaring opgesteld. De plichten van de levenden tegenover de doden kunnen gevat worden onder acht *chapeaux*: lichaam, rite, graf, testament, identiteit, beeld, woord en erfgoed. De inspiratie hiervoor is te vinden in art. 2, 8, 12, 15, 17-19, 29 van de UVRM. Zie De Baets, *Gebruik en misbruik*, 130-131, 171-173.

49 Internationaal Strafhof, *Statuut*, art. 8(2)(b)(xxi) en 8(2)(c)(ii) in combinatie met Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court, *First Session: Official Records* (New York 2002), ‘Elements of Crimes’, noten 49 en 57.

50 Zie voor een lijst van zestig types van moreel en juridisch onrecht tegenover de doden, mijn *Gebruik en misbruik*, 141-144.

51 De IVBPR vermeldt de term ‘slachtoffer’ eenmaal.

om' maar als 'vrijwaring van' (bijvoorbeeld, het recht om gevrijwaard te blijven van slavernij of foltering). Bovendien hebben de positief geformuleerde rechten negatieve tegenhangers die als een schending van die rechten fungeren. Op die manier is het in principe mogelijk om een negatieve blauwdruk van de UVRM op te stellen met een overzicht van alle schendingen. De UVRM spreekt dus wel degelijk over onrecht. Spreekt zij ook over *historisch* onrecht? Om deze vraag te beantwoorden, is een kleine omweg nodig.

Pas in 1985 namen de VN een Verklaring van basisbeginselen betreffende gerechtigheid voor slachtoffers van misdrijven en machtsmisbruik aan waarin een definitie van 'slachtoffer' stond. Deze Verklaring maakt onderscheid tussen directe slachtoffers (allen die schade lijden door misdrijven of machtsmisbruik) en indirecte slachtoffers (de onmiddellijke familie of personen ten laste).⁵² De Verklaring spreekt slechts eenmaal van 'personen die gestorven zijn' – en dan is het louter in de context van compensatie aan hun families.⁵³ Kortom, zij ruimt nauwelijks plaats in voor slachtoffers van misdrijven die lang geleden hebben plaatsgevonden. Daarom definieer ik, in de geest van de UVRM en de Verklaring van 1985, historisch onrecht van kort geleden als onrecht waarvan ten minste sommigen van de (directe of indirecte) slachtoffers en daders nog in leven zijn, terwijl historisch onrecht van langer geleden onrecht is waarvan alle (directe of indirecte) slachtoffers en daders overleden zijn.

Nu bieden veel artikelen uit de UVRM zoals gezegd kansen om te vechten tegen historisch onrecht van kort geleden. Bovendien hebben de VN in 2006 een verdrag afgekondigd tegen gedwongen verdwijningen (dat wil zeggen, personen van wie men niet zeker weet of ze nog in leven zijn of niet),⁵⁴ en daarnaast ook twee sterke instrumenten aangenomen

52 VN, *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power* (1985), principes 1-2. Het is niet duidelijk of onder 'indirect slachtoffer' ook de uitgebreide familie valt. Ook het CRM worstelde met de definitie van 'familie'. Zie bijvoorbeeld CRM, *Communication No. 549/1993: Hopu & Bessert v. France* (1997).

53 VN, *Declaration of Basic Principles*, principe 12.

54 VN, *International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance* (2006), vooral preambule, art. 8, 24.2. Diens voorganger (de *Declaration on the Protection of All Persons from Enforced Disappearance* [1992], art. 17) zag gedwongen verdwijningen niet als historische maar als *nog aan de gang zijnde* misdrijven (als ontvoeringen zonder einde) zolang de daders het lot van de verdwenenen bleven verhullen.

om de straffeloosheid van voormalige daders en problemen met herstelmaatregelen voor hun voormalige slachtoffers aan te pakken.⁵⁵

Toen deze nieuwe instrumenten op de onderhandelingstafel lagen, ruwweg tussen 1990 en 2006, ontstond er geleidelijk aan een nieuw recht, dat vandaag het ‘recht op waarheid’ wordt genoemd. Het werd voor het eerst embryonaal geformuleerd in het midden van de jaren 1970. Het houdt in dat iedereen het recht heeft om de waarheid over voorbije mensenrechtenschendingen te kennen: overlevende slachtoffers en familieleden van overleden slachtoffers in de eerste plaats, maar ook de samenleving als geheel. Het is zowel een individueel recht (om enige mate van reparatie te verkrijgen) als een collectief recht (om dezelfde schendingen in de toekomst te voorkomen). Diverse rechten uit de UVRM bieden in samenhang een stevige grondslag voor dit nieuwe recht: de vrijheid van meningsuiting en informatie, natuurlijk, maar ook (en ik ben niet volledig) het recht om niet mentaal gefolterd te worden, het recht op daadwerkelijke rechtshulp, het recht op een privéleven en het recht op een gezinsleven (art. 5, 8, 12, 16 UVRM).⁵⁶

Het nieuwe recht op waarheid lijkt op het recht op vrije meningsuiting, maar beide verschillen wezenlijk van elkaar: het recht op vrije meningsuiting is individueel en soms opschortbaar en het kan beperkt worden (zie paragraaf iv); het recht op waarheid is individueel én collectief, niet-opschortbaar en onverjaarbaar (het kan nooit weggenomen worden van niemand onder geen enkele omstandigheid). Bovendien kan het niet beperkt worden.⁵⁷ Het recht op waarheid brengt verder de plicht voor staten mee om actief mensenrechtenschendingen te onderzoeken, *zelfs na*

55 VN-Commissie voor mensenrechten, *Updated Set of Principles for the Protection and Promotion of Human Rights through Action to Combat Impunity* (2005), en VN, *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law* (2006).

56 Zie voor een geschiedenis van het recht op waarheid (voorheen het recht op weten), De Baets, *Gebruik en misbruik*, 161-171. Zie voor de sleuteldocumenten: concernedhistorians.org/content/to.html. Het CRM heeft vaak naar het recht op waarheid verwezen, vooral bij klachten over verdwijningen. Zie bijvoorbeeld CRM, *Communication No. 107/1981: Quinteros et al. v. Uruguay* (1990) of CRM, *Communication No. 992/2001: Bousroual v. Algeria* (2006). Zie verder bijvoorbeeld de zaken Elgueta v. Chile (2009), Benaziza v. Algeria (2010), Rizvanović & Rizvanović v. Bosnia and Herzegovina (2010), Saadoun v. Algeria (2013), Mechani v. Algeria (2013).

57 In feite kan het recht op waarheid beperkt worden als de veiligheid en het privéleven van de slachtoffers, van hun familie en van getuigen in de afweging zwaarder wegen.

een wisseling van regime.⁵⁸ Deze overheidsplicht omvat het verzamelen van informatie (ongeacht of zij in het bezit is van de regering of niet), het analyseren, behouden en toegankelijk maken ervan en het publiceren van rapporten erover. *Noch* een verandering van regering *noch* amnestiewetten *noch* het verstrijken van de tijd (in het bijzonder de dood van daders en slachtoffers) kunnen het recht op waarheid aantasten. Meestal krijgt het recht op waarheid gestalte in een waarheidscommissie of een ad-hoctribunaal. Het is een procedureel recht, een recht dat nodig is om andere mensenrechten te doen respecteren: het wordt ingezet nadat andere mensenrechten geschonden zijn; het wordt zelf geschonden als de informatie over de eerste schendingen niet verstrekt wordt. Het recht op waarheid is van groot belang voor historici omdat het ‘recht op waarheid’ strikt genomen niets anders is dan een cruciale (doch niet de enige) component van een ‘recht op *historische* waarheid’ of zelfs een ‘recht op geschiedenis’. Hoewel het VN-Comité voor de Rechten van de Mens, daarin gevolgd door diverse internationale gerechtshoven, talrijke uitspraken heeft gedaan over het recht op waarheid, vindt het nog geen weerklank in de historische professie. De meeste historici weten niet dat het recht op waarheid bestaat, ondanks zijn evident historische lading.

(x) Historisch onrecht van lang geleden

De UVRM biedt dus voldoende aanknopingspunten om historisch onrecht van kort geleden aan te pakken. Dat is niet zo voor historisch onrecht van lang geleden. De UVRM is een instrument voor de levenden, niet voor de doden (paragraaf viii) en vanuit het perspectief van de historicus is de VN-definitie van ‘slachtoffer’ nogal beperkt (paragraaf ix). Historisch onrecht van lang geleden valt niet binnen het onmiddellijke bestek van de VN. Als we kijken naar de reeds vermelde VN-principes van 2005 op het gebied van herstel van onrecht, dan zijn de enige maatregelen daaruit die van toepassing lijken op de doden van lang geleden, maatregelen van postume genoegdoening – dat wil zeggen, van symbo-

58 Inter-Amerikaans Hof voor de Mensenrechten, *Velásquez Rodríguez Case: Judgment of July 29, 1988* (1988), §§ 166-181, 184, 194; CRM, *General Comment 26* [Continuïteit van verplichtingen] (1997), § 4, en CRM, *General Comment 31* [Algemene wettelijke verplichting] (2004), § 15.

lisch eerherstel zoals een plechtige herbegravenis, en van postuum juridisch, sociaal en politiek eerherstel. Daarmee is symbolisch eerherstel samen met het recht op waarheid de enige kans om historisch onrecht van lang geleden te bestrijden.⁵⁹

Verder kan er niet veel gezegd worden over de VN-benadering van historisch onrecht van lang geleden, tenzij we er een interessante gelegenheidsstudie uit 1997 bijhalen. De VN-Commissie voor mensenrechten (niet te verwarren met het VN-Comité voor de Rechten van de Mens) identificeerde in die eenmalige studie vier 'historische precedenten' van schendingen van economische, sociale en culturele rechten, namelijk de apartheid, de slavernij, de plundering van cultureel erfgoed en de kolonisatie. Als we kijken hoe deze vier historische praktijken worden getypeerd, dan blijken zij alle geheel of gedeeltelijk te vallen onder de categorie van misdrijven tegen de menselijkheid of oorlogsmisdrijven. Apartheid en slavernij worden gerangschikt onder misdrijven tegen de menselijkheid sinds respectievelijk 1966 en 1998. De vernietiging van culturele monumenten en heilige plaatsen, mits uitgevoerd zonder militaire noodzaak, werd een oorlogsmisdrijf in 1977 en een misdrijf tegen de menselijkheid in 1998. En vele vormen van kolonisatie gingen gepaard met daden die vandaag ongetwijfeld misdrijven tegen de menselijkheid genoemd zouden worden.⁶⁰

Met andere woorden, de spanning tussen anachronisme en onverjaarbaarheid die we in paragraaf iii ontmoetten, speelt ook hier: VN-actie ten gunste van slachtoffers van historisch onrecht van lang geleden wordt ontmoedigd, precies omdat het zo lang geleden is, en tegelijk aangemoedigd, omdat met de kennis en normen van vandaag veel van dat onrecht van langer geleden misdrijven tegen de menselijkheid of oor-

59 VN, *Basic Principles*, principe 22. John Rawls schatte dat intergenerationele zorg zich over ten minste twee generaties in beide richtingen uitstrekt: zie zijn *A Theory of Justice* (oorspronkelijk 1971; Cambridge, MA: Cambridge University Press, 1999), 128.

60 VN-Commissie voor mensenrechten, *Final Report on the Question of the Impunity of Perpetrators of Human Rights Violations (Economic, Social and Cultural Rights)* (E/CN.4/Sub.2/1997/8; 1997), §§ 28-52, vooral 32. Het pleidooi van rapporteur El Hadji Guissé om de VN-definitie van slachtoffer uit 1985 uit te breiden, kreeg geen gevolg (zie § 137: 'De slachtofferstatus en de ermee verbonden rechten zijn overdraagbaar aan de opvolgers. Deze opvatting van opvolger moet in brede zin worden opgevat ...'). Dit was wellicht onvermijdelijk, gelet op de macrohistorische weerslag van een dergelijke brede definitie. Zie voor achtergrond, De Baets, 'Historical Imprescriptibility', 137-138; voor de sleuteldocumenten, concernedhistorians.org/content/to.html.

logsmisdrijven met een onverjaarbaar karakter blijken te zijn. Hoe kan dit probleem worden opgelost? Enerzijds zijn er sterke argumenten om het onrecht van lang geleden te laten rusten. Hierbij kunnen principiële argumenten aangevoerd worden zoals het argument dat de doden geen mensen zijn. En er kunnen pragmatische argumenten aan toegevoegd worden: bijvoorbeeld dat het verleden toch niet meer kan worden veranderd; dat het onmogelijk is om heel het verleden steeds opnieuw te evalueren; dat de in onrecht verwikkelde partijen uiteindelijk sterven, wat vervolging van daders en compensatie van slachtoffers geleidelijk blokkeert; dat de direct betrokkenen worden opgevolgd door generaties die zich steeds minder bewust zijn van het aangedane onrecht, enzovoorts. Anderzijds is het recht op waarheid over deze grove misdrijven onverjaarbaar, en als collectief recht geldt het voor de gehele samenleving. Dit houdt in, zoals we zagen, dat het recht blijft gelden niet alleen na een amnestie voor of de dood van de laatste vervolgbare dader, maar ook na de dood van het laatste slachtoffer. Dit wordt nog versterkt door het bekende feit dat het historisch besef van volkeren vaak teruggrijpt naar eeuwenoude gebeurtenissen van schaamte.

Als we deze argumenten tegenover elkaar afwegen, betekent het dat het omgaan met historisch onrecht van lang geleden allereerst een zaak van historici is, en niet van rechters. Historici bezitten de macht om zaken te heropenen en de historische mythen en vergetelheid te bekampen. Hoe dan ook is het uitblijven van een verantwoorde omgang met historisch onrecht een onrecht *op zichzelf*. En kennis van de feiten van historisch onrecht, of dat nu van kort of van lang geleden is, sorteert *op zichzelf* een hersteleffect.

III. KRITIEK

Hoe rijk de UVRM ook moge zijn, zij werd niet louter met enthousiasme ontvangen, maar ook met kritiek. Veel van die kritiek had te maken met haar grondslag (menselijke waardigheid) en basiskenmerk (universaliteit). Filosofen hielden bijvoorbeeld vol dat het begrip van de menselijke waardigheid ‘essentieel omstreden’ was. Velen van hen betoogden dat we eigenlijk met twee begrippen hadden te doen in plaats van één, namelijk met inherente menselijke waardigheid (de innerlijke waarde van de mens) en met externe menselijke waardigheid (respectwaardig zijn). Anderen beweerden dat de menselijke waardigheid een axioma was zonder diepere grond, of een nuttige fictie, of zelfs dat ze helemaal niet bestond.⁶¹

Draagt het debat over menselijke waardigheid een recent karakter, het debat over de universaliteit van de mensenrechten vond plaats over langere tijd en op grotere schaal.⁶² Vanaf het einde van de achttiende eeuw hebben conservatieve, liberale en socialistische denkers het abstracte en absolute karakter van de mensenrechten bestreden, en volgehouden dat rechten altijd verbonden moeten zijn met de samenleving waarin ze uitgeoefend worden. De liberale utilitarist Jeremy Bentham, bijvoorbeeld, geloofde enkel in de kracht van positieve wetgeving. Voor hem waren mensenrechten denkbeeldig, ‘nonsens op stellen’. Hij was bang dat ze slechts zouden dienen als retoriek voor de machthebbers en als surrogaat voor effectieve wetgeving. Hoewel het mensenrechtenidee overschaduwde werd door het staatsgerichte denken van de negentiende eeuw, bleef het smeulend voortbestaan. Na de mensenrechtencatastrofe van de Tweede Wereldoorlog werd het idee in ere hersteld in de formule

61 Zie voor deze discussie, Antoon De Baets, ‘A Successful Utopia: The Doctrine of Human Dignity’, *Historein* (Athene), nr. 7 (2007; vrije webversie beschikbaar), 71-85.

62 Zie voor een uitvoerig overzicht van deze kritiek, mijn ‘Human Rights, History of’, in Neil Smelser & Paul Baltes, red., *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, volume 10 (Oxford, etc.: Elsevier-Pergamon, 2001; vrije webversie beschikbaar), 7012-7018 (tweede, volledig herwerkte editie voorzien in maart 2015).

van de UVRM die wijd en zijd en over de volle breedte van het politieke spectrum werd omarmd.⁶³

Maar de critici doken weldra opnieuw op. In 1947, toen de eerste conceptversies van de UVRM werden besproken, brachten Amerikaanse antropologen een memorandum uit waarin zij de universaliteit van de mensenrechten ter discussie stelden en waarschuwden dat het om een westerse, etnocentrische vinding ging.⁶⁴ Tegelijkertijd deed de UNESCO onderzoek naar de filosofische problemen die een UVRM oproep. Veel deelnemers aan dit onderzoek signaleerden de spanningen tussen mensen, samenlevingen en staten. De meesten vonden dat praktische maar geen theoretische overeenstemming over een UVRM kon worden bereikt. Van de dertig commentaren die werden gepubliceerd, kwamen er vijf van historici (Edward Carr, Benedetto Croce, Salvador de Madariaga, S.V. Puntambekar en Pierre Teilhard de Chardin). Zij spraken zonder uitzondering waarschuwende woorden, maar Croce was de felste: rechten veranderden in de loop van de tijd, vond hij, en daarom konden zij niet universeel zijn. Maar zelfs hij riep op een discussie te voeren over de principes die ten grondslag lagen aan de menselijke waardigheid en beschaving.⁶⁵

Toen de Algemene Vergadering van de VN de UVRM op 10 december 1948 aannam, stemden 48 landen vóór en geen enkel land tegen. Acht landen onthielden zich echter van stemming (en twee landen waren afwezig): in de praktijk betekende universaliteit veeleer afwezigheid van meningsverschil dan unanimiteit.⁶⁶

Nadat de UVRM was goedgekeurd, wees een nieuwe generatie critici op het contrast tussen de universaliteitspretentie van de UVRM en de manier waarop haar totstandkoming werd beïnvloed door historische

63 Antoon De Baets, 'Does Inhumanity Breed Humanity? Investigation of a Paradox', *History and Theory*, 51, nr. 3 (oktober 2012), 451-465.

64 American Anthropological Association, 'Statement on Human Rights', *American Anthropologist*, 49, nr. 4 (oktober-december 1947), 539-543.

65 UNESCO, red., *Human Rights: Comments and Interpretations* (Parijs: UNESCO, 1948; unesdoc.unesco.org/images/0015/001550/155042eb.pdf). Croces bijdrage op pp. 81-83.

66 Zes communistische landen, geleid door de Sovjet-Unie, onthielden zich vanwege het gebrek aan nadruk op de rol van de staat, Saoedi-Arabië vanwege de gelijke huwelijksrechten en de vrijheid om van godsdienst te veranderen, en Zuid-Afrika vanwege de impliciete veroordeling van zijn apartheidspolitiek. Zie Morsink, *Universal Declaration*, 21-28.

factoren zoals de massamoorden van de nazi's en de Koude Oorlog, door rivaliserende filosofische visies, door diplomatie, en door de acht stemonthoudingen haar uiteindelijke reikwijdte. Decennia later gingen Aziatische politieke leiders beweren dat er specifieke Aziatische waarden bestonden. En hier en daar is de UVRM zelfs verboden lectuur geweest.⁶⁷ Kortom, de hedendaagse mensenrechtenkritiek heeft een oude stamboom.

De VN-Commissie voor mensenrechten besteedde aandacht aan al deze kritiek terwijl ze aan de UVRM werkte. Wetenschappers die het gecompliceerde ontstaansproces van de UVRM bestudeerden, hebben aangetoond dat dit een schromelijk onderschat multicultureel karakter had. De UVRM is zekere geen louter westers instrument.⁶⁸ De eerste van de zeven versies van de UVRM, in het voorjaar van 1947 opgesteld door John Humphrey (de directeur van de Mensenrechtendivisie van het VN-Secretariaat), was zélf gebaseerd op dertien voorstellen, afkomstig uit de hele wereld.⁶⁹ Bijkomend bewijs voor de universele aantrekkingskracht van de UVRM blijkt uit het feit dat zij vaak wordt ingeroepen door niet-westerse slachtoffers van mensenrechtenschendingen. Bovendien bevat de UVRM naast burgerlijke en politieke rechten ook economische, sociale en culturele rechten, waardoor zij rekening blijkt te houden met belangrijke delen van de universaliteitskritiek. Ondanks alle gerechtvaardigde bezwaren, is bijna iedereen vandaag de dag ervan overtuigd dat een wereld zonder UVRM slechter af zou zijn dan één met een UVRM.

Een laatste kwestie is of mijn lezing van de UVRM methodologisch houdbaar is. Mijn methode om (in paragrafen ii-iv en viii-x) rechten te identificeren door het combineren van UVRM-artikelen en deze in sa-

67 In 1953 verbood het scholendistrictbestuur van El Paso in Texas een geschiedenisleerboek (*Man's Story* van T. Walter Wallbank) dat de UVRM en de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring zonder commentaar afdruckte. Het vond deze verklaringen 'te socialistisch'. De onderwijscommissie van de staat Texas verwierp echter een verzoek om het boek van de leerboekenlijst te schrappen. Zie Anne Lyon Haight & Chandler B. Grannis, *Banned Books, 387 B.C. to 1978 A.D.* (New York / Londen: Bowker, 1978), 116 en *El Paso Herald-Post* (30 December 1953), 1 en (17 maart 1954), 4. Op 10 december 2000 werd Vladimir Velichkin gearresteerd en beboet in Brest (Wit-Rusland) omdat hij de UVRM verspreidde. Zie CRM, *Communication No. 1022/2001: Velichkin v. Belarus* (2005).

68 Zie in het bijzonder Morsink, *Universal Declaration* (vooral ix-xiv, 301, 337-338, 376-377) en Verdoodt, *Naissance*.

69 Eén daarvan kwam van historicus en sciencefictionschrijver H.G. Wells (1866-1946). Zie *The Rights of Man* (Harmondsworth / New York: Penguin, [1940]).

menhang te interpreteren wordt algemeen geaccepteerd. Het Internationaal Gerechtshof erkent ‘de leer van de meest gekwalificeerde publicisten van de diverse naties’ als geldige bronnen van internationaal recht.⁷⁰ Tot deze publicisten hoort bijvoorbeeld het Bureau van de VN-Hoge Commissaris voor de Mensenrechten, dat in zijn studies over het recht op waarheid de methode van combinatie en interpretatie volgde. Wat betreft de plichten (paragrafen v-vii) is iets meer toelichting vereist. Vele critici die deelnamen aan het UNESCO-onderzoek gaven het advies om in de UVRM een eigen plaats te voorzien voor deugden en plichten. In overeenstemming met haar naam, reserveerde de UVRM evenwel slechts minieme ruimte voor plichten omdat staten (en dan vooral dictatoriale staten) altijd in de verleiding komen de plichten van hun burgers te misbruiken om hun macht te bestendigen en diezelfde burgers hun rechten te ontzeggen. Zoals gezegd bevat de UVRM slechts twee algemene plichten (art. 1, 29). Bijgevolg is het grootste deel van mijn plichtenanalyse gebaseerd op gevolgtrekkingen die naar mijn mening logisch voortvloeien uit een nauwgezette lezing van de UVRM, de twee verdragen, en de gezaghebbende commentaren hierop. Kortom, de UVRM is een directe bron voor de rechten van historici en een indirecte voor hun plichten.

⁷⁰ Internationaal Gerechtshof, *Statuut*, art. 38(1)(d).

CONCLUSIES

Mijn beschouwing over de invloed van de UVRM op de historicus leidt tot de volgende conclusies:

(i) De UVRM bevat een abstracte visie op de geschiedenis: zij veroordeelt de wreedheden en dictaturen uit het verleden en ziet een democratische samenleving als het kader waarin mensenrechten gewaarborgd worden.

Wat betreft de historici:

(ii) De UVRM is een *directe* bron van de rechten van historici, in het bijzonder hun recht op vrije meningsuiting en op informatie, hun recht om te vergaderen en verenigingen op te richten, hun auteursrecht en hun academische vrijheid.

(iii) De UVRM bevestigt dat historici een recht op stilzwijgen hebben dat absoluut is voor meningen en beperkt voor feiten. Morele oordelen over het handelen van historische figuren zijn niet verplicht, maar als historici ze vellen, moeten ze de spanning tussen anachronisme en onverjaarbaarheid weten op te lossen.

(iv) De UVRM voorziet in een driestappentest om af te wegen of en wanneer beperkingen van de rechten van historici te rechtvaardigen zijn.

(v) De UVRM is een *indirecte* bron van de plichten van historici, in de eerste plaats van de plicht om wetenschappelijke kennis over het verleden te leveren, haar te verspreiden, en erover te onderwijzen. Zij zegt echter niets over andere fundamentele plichten, in het bijzonder de plicht om de waarheid te zoeken.

(vi) De UVRM ondersteunt de stelling dat iedereen een recht op herinnering heeft, maar niet de stelling dat herinneringen aan anderen kunnen worden opgelegd. Historici hebben echter een *gezamenlijke* plicht om het verleden in zijn geheel te bestuderen (inclusief perioden van schaamte) omdat zij een wetenschappelijke gemeenschap vormen die uiteindelijk verantwoording aflegt aan de wereldmaatschappij.

(vii) De UVRM voorziet beperkingen van de plichten van historici omdat deze met hun rechten en onderling op gespannen voet kunnen staan. Daarnaast verleent het uitvoeren van plichten historici het recht om van samenleving en staat een zekere autonomie en facilitering te vragen. De eis van de UVRM dat geschiedenisonderwijs ten dienste staat van mensenrechten, vrede en democratie kan in conflict komen met de wetenschappelijke eis dat historici moeten zoeken naar ware historische kennis.

Wat betreft de door historici bestudeerde personen:

(viii) De UVRM is van toepassing op de levenden maar niet op de doden. Als voormalige mensen bezitten de doden echter postume waardigheid en daarom verdienen ze respect en bescherming. De UVRM is een belangrijke inspiratiebron voor onze plichten tegenover de doden.

(ix) De UVRM biedt stevig houvast om met historisch onrecht van kort geleden (onrecht waarvan ten minste sommige slachtoffers en daders nog in leven zijn) om te gaan. Bovendien ondersteunen diverse van haar artikelen het opkomende recht op waarheid aangaande historisch onrecht dat door de slachtoffers van dat onrecht en de samenleving als geheel kan worden uitgeoefend. In belangrijke opzichten is dit niets anders dan een recht op historische waarheid.

(x) De UVRM biedt weinig houvast om met historisch onrecht van lang geleden (onrecht waarvan alle slachtoffers en daders overleden zijn) om te gaan. Het recht op waarheid is echter onverjaarbaar en de kennis die historici verschaffen over het pijnlijke verleden kan op zichzelf dit

recht op waarheid dienen en soms zelfs als vorm van symbolisch eerherstel fungeren.

Al met al is de potentiële invloed van de UVRM groot. Een grondige lezing toont aan dat diverse ethische basisprincipes die de rechten en plichten in het geschiedenisvak richting geven er op *samenhangende* wijze uit voortvloeien. Het document werd opgesteld onder leiding van Eleanor Roosevelt. Als de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens een 'Magna Carta van alle mensen overal' is, zoals zij het zag, dan zeker van alle historici. En de rest is geschiedenis.

BIJLAGE (I): RELEVANTE UVRM-PASSAGES

Preambule UVRM: ‘Overwegende, dat erkenning van de inherente waardigheid en de gelijke en onvervreembare rechten van alle leden van de mensengemeenschap grondslag is voor de vrijheid, gerechtigheid en vrede in de wereld; overwegende, dat terzijdestelling van en minachting voor de rechten van de mens geleid hebben tot barbaarse handelingen, die het geweten van de mensheid geweld hebben aangedaan ...; overwegende, dat het van het grootste belang is, dat de rechten van de mens beschermd worden ..., opdat de mens niet gedwongen worde om in laatste instantie zijn toevlucht te nemen tot opstand tegen tirannie en onderdrukking ...’

Art. 1 UVRM: ‘Alle mensen ... behoren zich jegens elkander in een geest van broederschap te gedragen.’

Art. 7 UVRM: ‘... Allen hebben aanspraak op gelijke bescherming tegen iedere achterstelling in strijd met deze Verklaring en tegen iedere ophitsing tot een dergelijke achterstelling.’ [Art. 20 IVBPR: ‘1. Alle oorlogspropaganda wordt bij de wet verboden. 2. Het propageren van op nationale afkomst, ras of godsdienst gebaseerde haatgevoelens die aanzetten tot discriminatie, vijandigheid of geweld, wordt bij de wet verboden.’]

Art. 8 UVRM: ‘Eenieder heeft recht op daadwerkelijke rechtshulp van bevoegde nationale rechterlijke instanties tegen handelingen, welke in strijd zijn met de grondrechten, hem toegekend bij Grondwet of wet.’

Art. 11 UVRM: ‘2. Niemand zal voor schuldig gehouden worden aan enig strafrechtelijk vergrijp op grond van enige handeling of enig verzuim, welke ... geen strafrechtelijk vergrijp betekenden op het tijdstip, waarop de handeling of het verzuim begaan werd.’ [Art. 15.2 IVBPR: ‘Geen enkele bepaling ... staat in de weg aan het vonnis en de straf van iemand die schuldig is aan een handelen of nalaten, hetwelk ten tijde dat het handelen of nalaten geschiedde, van strafrechtelijke aard was overeenkomstig de algemene rechtsbeginselen die door de volkerengemeenschap worden erkend.’]

Art. 12 UVRM: ‘Niemand zal onderworpen worden aan willekeurige inmenging in zijn persoonlijke aangelegenheden, in zijn gezin, zijn tehuis of zijn briefwisseling, noch aan enige aantasting van zijn eer of goede naam ...’

- Art. 18 UVRM: ‘Eenieder heeft recht op vrijheid van gedachte [en] geweten ...; dit recht omvat tevens de vrijheid om van ... overtuiging te veranderen, alsmede de vrijheid hetzij alleen, hetzij met anderen zowel in het openbaar als in zijn particuliere leven zijn ... overtuiging te belijden door het onderwijzen ervan ...’ [Art. 18.2-18.3 IVBPR: ‘Op niemand mag dwang worden uitgeoefend die een belemmering zou betekenen van zijn vrijheid een door hemzelf gekozen ... levensovertuiging te hebben of te aanvaarden. De vrijheid van eenieder zijn ... levensovertuiging tot uiting te brengen kan slechts in die mate worden beperkt als wordt voorgeschreven door de wet en noodzakelijk is ter bescherming van de openbare veiligheid, de orde, de volksgezondheid, de goede zeden of de fundamentele rechten en vrijheden van anderen.’ Art. 4.2 IVBPR: ‘Op grond van deze bepaling mag niet worden afgeweken van ... artikel ... 18.’]
- Art. 19 UVRM: ‘Eenieder heeft het recht op vrijheid van mening en meningsuiting. Dit recht omvat de vrijheid om zonder inmenging een mening te koesteren en om door alle middelen en ongeacht grenzen inlichtingen en denkbeelden op te sporen, te ontvangen en door te geven.’ [Art. 19.3 IVBPR: ‘Aan de uitoefening van de ... rechten {namelijk vrijheid van mening en meningsuiting, adb} zijn bijzondere plichten en verantwoordelijkheden verbonden. Deze kan derhalve aan bepaalde beperkingen worden gebonden, doch alleen beperkingen die bij de wet worden voorzien en nodig zijn: (a) in het belang van de rechten of de goede naam van anderen; (b) in het belang van de nationale veiligheid of ter bescherming van de openbare orde, de volksgezondheid of de goede zeden.’]
- Art. 20 UVRM: ‘1. Eenieder heeft recht op vrijheid van vreedzame vereniging en vergadering. 2. Niemand mag worden gedwongen om tot een vereniging te behoren.’
- Art. 21 UVRM: ‘3. De wil van het volk zal de grondslag zijn van het gezag van de Regering; deze wil zal tot uiting komen in periodieke en eerlijke verkiezingen ...’
- Art. 26 UVRM: ‘1. Eenieder heeft recht op onderwijs ... 2. Het onderwijs zal gericht zijn op de volle ontwikkeling van de menselijke persoonlijkheid en op de versterking van de eerbied voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Het zal het begrip, de verdraagzaamheid en de vriendschap onder alle naties, rassen of godsdienstige groepen bevorderen en het zal ... de handhaving van de vrede steunen.’

Art. 27 UVRM: 1. Eenieder heeft het recht om vrijelijk deel te nemen aan het culturele leven van de gemeenschap ... en om deel te hebben aan wetenschappelijke vooruitgang en de vruchten daarvan. 2. Eenieder heeft recht op de bescherming van de geestelijke en materiële belangen, voortvloeiende uit een wetenschappelijk, letterkundig of artistiek werk, dat hij heeft voortgebracht. [Art. 15.3 IVESCR: 'De Staten ... verbinden zich de vrijheid te eerbiedigen die onontbeerlijk is voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek en scheppend werk.' Art. 15.4 IVESCR: 'De Staten ... erkennen de voordelen die de stimulering ... van internationale contacten en van internationale samenwerking op wetenschappelijk en cultureel gebied met zich brengen.']

Art. 29 UVRM: '1. Eenieder heeft plichten jegens de gemeenschap ... 2. In de uitoefening van zijn rechten en vrijheden zal eenieder slechts onderworpen zijn aan die beperkingen, welke bij de wet zijn vastgesteld en wel uitsluitend ter verzekering van de onmisbare erkenning en eerbiediging van de rechten en vrijheden van anderen en om te voldoen aan de gerechtvaardigde eisen van de moraliteit, de openbare orde en het algemeen welzijn in een democratische gemeenschap ...' [Zie ook preambule en art. 1 UVRM; preambule, art. 4-5 IVBPR / IVESCR.]

BIJLAGE (II): GESCHIEDENISGERELATEERDE BEGRIPPEN IN DE UVRM

Begrip	expliciet vermeld in (*) / afgeleid uit:		
	UVRM	IVBPR	IVESCR
	<i>fp = facultatief protocol; p = preamble</i>		
academische, wetenschappelijke vrijheid	12, 18-20, 26-27	17-22	13, 15*
auteursrecht	27*		15.1*
cultuur, recht op	27*		15.1*
democratie, democratische gemeenschap / samenleving	21, 29*	14*, 21*-22*, 25	4*, 8*
doden, plichten van de levenden tegenover de dwang, verbod op	2, 8, 12, 15, 17-19, 29 20*	2.3, 17-19 14.3(g)*, 18.2*, 19.1*	
eerbied, respect	p*, 26*, 29*	p*, 2*, 10*, 19*	p*, 13*
eerherstel (genoegdoening, reparatie), recht op	8	2.3	
gedachte, vrijheid van gelijkheid, recht op (vrijwaring van discriminatie)	18*-19* p*, 1*, 2, 7*	4.2*, 18*-19.1* p*, 2, 3*, 14, 20.2, 26, 27	p*, 3*, 13*
geweten van de mensheid geschiedenis, kijk op geschiedenis, recht op (recht op waarheid)	p* p* 5, 8, 12, 16, 19	15.2 2.3, 7, 17, 19, 23	
haatzaaien, verbod op herinnering, geen plicht van	2, 7, 19 18-19	20.2* 4.2, 18-19	
herinnering, recht op herdenking (publieke), recht op	12, 18-19 19-20	4.2, 17-19 19, 21-22	
historisch onrecht van kort geleden	p*, 1-2, 5-11	passim	
historisch onrecht van lang geleden	p*, 8	2.3	
hoor en wederhoor informatie, recht op intellectueel eigendom	7, 19, 29 19* 27	19*	15.1

meningsuiting, recht op vrije	19*	19*	
moreel recht	27*		15.1*
morele oordelen over het handelen van historische figuren	18-19	4.2, 18-19	
niet-opschortbaarheid van rechten		4.2*	
onderzoeksplicht van staten	8, 19	2.3, 7, 40; fp 4*	
onverjaarbaarheid		15.2*	
opstand, recht van	p*		
opvoeding, recht op	26*		13*
persoonsgegevens	12, 19	17, 19	
petitie (verzoekschrift), recht op		fp*	fp*
plichten, algemene	1*, 29*	p*	p*
plichten, van historici	1, 7, 12, 18-19, 26- 27, 29	18-19	13, 15
privéleven, recht op	12*	17*, 19.3	
rechten, grenzen van	1, 29*	4*-5*, 18.3*-19.3*, 21*-22.2*	4*-5*
rechtsbeginselen van de volkerengemeenschap (Martensclausule)		15.2*	
rechtshulp, recht op effectieve	8*	2.3*	
reputatie (eer, goede naam)	12*	17*, 19.3*	
stilzwijgen, recht op	18-19	4.2, 18-19	
terugwerkende kracht, verbod van (non- retroactiviteit)	11*	15*	
universitaire autonomie	18-20, 26-27	18-22	13, 15
vereniging, recht op	20*	21*-22*	
vergadering, recht op	20*	21*-22*	
vergetelheid, recht op	18-19	4.2, 18-19	
vergissen, recht op	18-19	18-19	
verleden, misbruiken en tirannie uit	p*		
waardigheid, menselijke	p*, 1*, 22*-23*	p*, 10*	p*, 13*
waardigheid, postume	2, 8, 12, 15, 17- 19, 29	2.3, 17-19	
waarheid, recht op	5, 8, 12, 16, 19	2.3, 7, 17, 19, 23	
wetenschap, recht op	27*		15*

SELECTIEVE BIBLIOGRAFIE

1. Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM)

Originele tekst van de UVRM

Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, A/Res/3/217A (10 december 1948)
un-documents.net/a3r217.htm

Officiële Nederlandse vertaling van de UVRM

www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=dutwetten.overheid.nl/BWBV0001008

Officiële websites van de UVRM

un.org/en/documents/udhr
ohchr.org/EN/UDHR/Pages/UDHRIndex.aspx

Leidende interpretaties van de UVRM

Alfredsson, Gudmundur & Eide Asbjørn, red., *The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement* (Den Haag, etc.: Martinus Nijhoff, 1999).

Asbeck, Frederik Mari van, red., *The Universal Declaration of Human Rights and Its Predecessors (1679-1948)* (Leiden: Brill, 1949).

Baehr, Peter, Cees Flinterman & Mignon Senders, red., *Innovation and Inspiration: Fifty Years of the Universal Declaration of Human Rights* (Amsterdam: KNAW, 1999).

Glendon, Mary Ann, 'The Rule of Law in the Universal Declaration of Human Rights', *Northwestern Journal of International Human Rights*, 2 (Spring 2004), 2-19.

—, *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights* (New York: Random House, 2002).

Johnson, M. G., 'A Magna Carta for Mankind: Writing the Universal Declaration of Human Rights', in M. G. Johnson & Janusz Symonides, red., *The Universal Declaration of Human Rights: A History of Its Creation and Implementation, 1948-1998* (Parijs: UNESCO, 1998), 19-75.

- Korey, William, *NGOs and the Universal Declaration of Human Rights: A Curious Grapevine* (New York: St. Martin's Press, 1998).
- Marks, Stephen, 'From the "Single Confused Page" to the "Decalogue for Six Billion Persons": The Roots of the Universal Declaration of Human Rights in the French Revolution', *Human Rights Quarterly*, 20 (1998), 459-514.
- Morsink, Johannes, 'Cultural Genocide, the Universal Declaration, and Minority Rights', *Human Rights Quarterly*, 21 (1999), 1009-1060.
- , *Inherent Human Rights: Philosophical Roots of the Universal Declaration* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009).
- , *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999).
- Nickel, James W., *Making Sense of Human Rights: Philosophical Reflections on the Universal Declaration of Human Rights* (Berkeley, etc.: University of California Press, 1987).
- Robinson, Nehemiah, *The Universal Declaration of Human Rights: Its Origin, Significance, Application, and Interpretation* (New York: World Jewish Congress, 1960).
- Schwelb, Egon, *Human Rights and the International Community: The Roots and Growth of the Universal Declaration of Human Rights, 1948-1963* (Chicago: Quadrangle Books, 1964).
- Verdoodt, Albert, *Naissance et signification de la Déclaration universelle des droits de l'homme* (Leuven: Warny, 1964).
- Waltz, Susan, 'Reclaiming and Rebuilding the History of the Universal Declaration of Human Rights', *Third World Quarterly*, 23 (2002), 437-448.
- , 'Universalizing Human Rights: The Role of Small States in the Construction of the Universal Declaration of Human Rights', *Third World Quarterly*, 23 (2001), 44-72.

2. Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR)

Officiële website

www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/index.htm

Zoeken in IVBPR-gerelateerde documenten

UN Jurisprudence:

<http://juris.ohchr.org>

The UN Human Rights Treaties:

bayefsky.com

University of Minnesota Human Rights Library:

umn.edu/humanrts/google/localsearch.html

World Courts:

worldcourts.com/hrc/eng/index.htm

Interpretatie van het IVBPR door het CRM

* *Algemene commentaren (General Comments)*

tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=11

umn.edu/humanrts/gencomm/hrcomms.htm

* *Mededelingen (naar aanleiding van verzoekschriften)*

(Communications, Decisions, Views) (1977-)

umn.edu/humanrts/undocs/undocs-index.html

concernedhistorians.org/content/le.html (enkel geschiedenisgerelateerde mededelingen)

* *Commentaren op landenrapporten*

(Country Conclusions and Observations)

umn.edu/humanrts/hrcommittee/hrc-country.html

Centrum dat het Comité volgt:

Centre for Civil and Political Rights (Genève) (ccprcentre.org).

Leidende interpretaties van het IVBPR

Bossuyt, Marc, *Guide to the 'travaux préparatoires' of the International Covenant on Civil and Political Rights* (Dordrecht, etc.: Martinus Nijhoff, 1987).

Conte, Alex & Richard Burchill, *Defining Civil and Political Rights: The Jurisprudence of the United Nations Human Rights Committee* (Surrey: Ashgate, 2004, 2009).

Hanski, Raija & Martin Scheinin, *Leading Cases of the Human Rights Committee* (Turku/Åbo: Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, 2003, 2007).

- Henkin, Louis, red. *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights* (New York: Columbia University Press, 1981).
- Joseph, Sarah & Melissa Castan, *The International Covenant on Civil and Political Rights: Cases, Materials, and Commentary* (Oxford: Oxford University Press, 2000, 2004, 2013).
- McGoldrick, Dominic, *The Human Rights Committee: Its Role in the Development of the International Covenant on Civil and Political Rights* (Oxford: Oxford University Press, 1994).
- Möller, Jacob Th. & Alfred-Maurice de Zayas, *United Nations Human Rights Committee Case Law 1977-2008: A Handbook* (Kehl am Rhein: N.P. Engel, 2009).
- Nowak, Manfred, *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary* (Kehl am Rhein, Straatsburg en Arlington, VA: N.P. Engel, 1993, 2005).

3. Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (IVESCR)

Officiële website

ohchr.org/en/hrbodies/cescr/pages/cescrindex.aspx

Zoeken in IVESCR-gerelateerde documenten

UN Jurisprudence:

<http://juris.ohchr.org>

University of Minnesota Human Rights Library:

umn.edu/humanrts/google/localsearch.html

Interpretatie van het IVESCR door het CESCR

- * *Algemene commentaren (General Comments)*
tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11
umn.edu/humanrts/gencomm/econ.htm
- * *Mededelingen (naar aanleiding van verzoekschriften)*
(Communications, Decisions, Views) (2013-)
ohchr.org/EN/HRBodies/CESCR/Pages/PendingCases.aspx

- * *Commentaren op landenrapporten*
(*Country Conclusions and Observations*)
umn.edu/humanrts/esc/esc-country.htm

Centra die het Comité volgen:

Center for Economic and Social Rights (New York) (cesr.org).

ESCR-Net (New York) (escr-net.org).

Leidende interpretaties van het IVESCR

Bibliography of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (www1.umn.edu/humanrts/esc/esc-bibliography.htm).

Craven, Matthew C. R., *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: A Perspective on Its Development* (Oxford: Oxford University Press, 1998).

Klein Goldewijk, Berma, Adalid Contreras Baspineiro & Paulo César Carbonari, red., *Dignity and Human Rights: The Implementation of Economic, Social and Cultural Rights* (Antwerpen, Oxford, New York: Intersentia, 2002).

Leckie, Scott & Anne Gallagher, red., *Economic, Social, and Cultural Rights: A Legal Resource Guide* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006).

Merali, Isfahan & Valerie Oosterveld, *Giving Meaning to Economic, Social, and Cultural Rights* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001).

Saul, Ben, David Kinley & Jacqueline Mowbray, *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Commentary, Cases, and Materials* (Oxford: Oxford University Press, 2014).

SUMMARY

The Universal Declaration of Human Rights and the Historian

There is perhaps no text with a broader impact on our lives than the 1948 Universal Declaration of Human Rights (UDHR). It is strange, therefore, that historians have paid so little attention to it. I argue that the potential impact of the UDHR on historians is profound. After asking whether the UDHR contains a general view of history, I address the consequences of the UDHR for the rights and duties of historians, and explain how it deals with their subjects of study. I demonstrate that the UDHR is a direct source of five important rights for historians: the rights to free expression and information, to meet and found associations, to copyright, to academic freedom, and to silence. It is also an indirect source of three duties for historians: the duties to produce expert knowledge about the past, to disseminate it, and to teach about it. I further discuss the limits to, and conflicts among, these rights and duties. The UDHR has also an impact on historians' subjects of study: I argue that the UDHR applies to the living but not to the dead, and that, consequently, it is a compass for studying recent rather than remote historical injustice. Nevertheless, and although it is itself silent about the historians' core duties to find and tell the historical truth, the UDHR firmly supports an emerging in-prescriptible right to the truth. If the UDHR is a 'Magna Carta of all men everywhere' (Eleanor Roosevelt), it surely is for all historians.

DE AUTEUR

Antoon De Baets (promotie 1988) is bijzonder hoogleraar Geschiedenis, ethiek en mensenrechten aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij publiceerde meer dan 160 teksten, in het bijzonder over de censuur van de geschiedenis en de ethiek van historici. Zijn werk omvat diverse boeken, waaronder *Gebruik en misbruik van de geschiedenis* (Amsterdam: Boom, 2008) (Engelse editie: *Responsible History* [New York / Oxford: Berghahn Books, 2009]). Sinds 1995 coördineert hij het Network of Concerned Historians (concernedhistorians.org). Hij voltooit momenteel een nieuw boek, *History's Blank Spots: Censorship of the Past around the Globe (1945-Present)*. Daarnaast werkt hij aan problemen zoals: de relatie tussen democratie en geschiedschrijving; historici en archivariissen vermoord om politieke redenen; de gezagsondermijnende kracht van historische parallellen; moratoria op geschiedenisleerboeken in post-conflictsituaties; postume privacy en reputatie; intergenerationeel besef; iconoclastische breuken met het verleden; geschiedenisgerelateerde klachten van burgers voor de Verenigde Naties; de wettelijke kaders van de geschiedschrijving; en een theorie van vrije meningsuiting over het verleden.

Een volledig curriculum vitae is te vinden op concernedhistorians.org/va/cv.pdf.